

Obiteljska komunikacija kao uzrok poremećaja u ponašanju

Puljić, Josipa

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:155237>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI
STUDIJ

ZAVRŠNI RAD

JOSIPA PULJIĆ

**OBITELJSKA KOMUNIKACIJA KAO
UZROK POREMEĆAJA U PONAŠANJU**

Petrinja, rujan 2018. godine

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Petrinja)**

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Josipa Puljić

**TEMA ZAVRŠNOG RADA: Obiteljska komunikacija kao uzrok
poremećaja u ponašanju**

MENTOR: dr. sc. Mario Dumančić

SUMENTOR: prof. Ana Valjak Čunko

Petrinja, rujan 2018. godine

Sadržaj

Sažetak	3
Abstract	4
1. UVOD	5
2. OBITELJ	6
2.1. Obitelj – mjesto stvaranja čovjeka	6
2.2. Roditeljstvo	7
2.2.1. Roditeljski postupci i ponašanja i dječja psihosocijalna prilagodba	9
2.2.2. Suvremeno roditeljstvo	11
2.3. Dijete i emocije	11
3. STVARANJE OSOBNOSTI KROZ OBITELJSKU KOMUNIKACIJU	13
3.1. Stvaranje osobnosti	13
3.2. Komunikacija u procesu stvaranja osobnosti	14
4. KOMUNIKACIJA U OBITELJI	16
(Zašto djeca i zašto komunikacija?)	16
4.1. Komunikacija i njezine tajne	16
4.1.1. Tri vrste dijaloga	20
4.2. Utjecaj rane komunikacije	21
4.2.1. Poticanje i zanemarivanje predverbalne komunikacije	22
4.3. Najčešće barijere u komunikaciji roditelja i djeteta	23
4.4. Smjernice k uspješnijoj obiteljskoj komunikaciji	24
5. POREMEĆAJI U PONAŠANJU	26
5.1. Poremećaji u ponašanju djece predškolske dobi	26
5.2. Vrste poremećaja u ponašanju	28
5.2.1. Internalizirani (pasivni) poremećaji u ponašanju	28
5.2.2. Eksternalizirani (aktivni) poremećaji u ponašanju	31

5.3. Rizični i zaštitni čimbenici.....	36
5.3.1. Djeca i mladi "u riziku"	36
5.3.2. Koncept rizika i zaštite	36
5.3.3. Koncept otpornosti	37
5.3.4. Koncept pozitivnog razvoja.....	37
5.4. Prevencija poremećaja u ponašanju	38
5.4.1. Obitelj kao čimbenik prevencije poremećaja u ponašanju	40
6. RANE RODITELJSKE PORUKE	41
6.1. Mali koraci u „preživljavanju“	44
7. ZAKLJUČAK.....	47
8. LITERATURA	48
IZJAVA	50
IZJAVA	51

Sažetak

Ovaj rad prikazuje posljedice koje dolaze uslijed loše obiteljske komunikacije iz koje često neprimjetno dolazi do poremećaja u ponašanju. Obitelj kao temelj djetetovog postojanja treba pružati okrilje sigurnosti gdje dijete ujedno stječe i prva znanja, vještine i navike potrebne za što bolji i bezbolniji opstanak u društvu. Roditelji kao dio te zajednice, često nisu ni svjesni koliko su uistinu veliki u očima djeteta te koliko mogu svojim pogrešnim načinom pristupa ostaviti teške i dugoročne posljedice na svoje voljeno dijete.

Ako pobliže razmotrimo komunikaciju i njezin značaj, ona zapravo krije u svojoj srži nevjerovatan ključ uspjeha uz koje je moguće izbjeći mnoge nesporazume i neželjene ishode, kao što su to poremećaji u ponašanju, u međusobnom rastu i razvoju. Ti krivi putevi, nažalost, nastali posljedicom loše obiteljske komunikacije, manifestiraju se kao ponašanja (poput agresivnosti, povučenosti i slično) kojima djeca u biti šalju samo signale, tj. izražavaju da nešto nije u redu te da im je pomoć ozbiljno potrebna. Uloga odraslih i zajednice jest da prepoznaju te pozive u pomoć i interveniraju, usmjerujući ih u onom smjeru u kojem će se moći nesmetano razvijati i ostvarivati svoje pune potencijale.

Razrušeno povjerenje je oduvijek bilo ono što pridonosi razdvajanju članova obitelji dok je sa suprotne strane, čvrsto i nepokolebljivo, stajalo 'prihvatanje' kao osnovno načelo uspjehnosti obiteljske komunikacije. Mnogi roditelji nisu svjesni da je to jedan od glavnih uzroka svih njihovih problema. Koliko su spremni raditi na sebi, ovisi o dovoljnoj motivaciji i svjesnosti svoje važne uloge i odgovornosti, šaljući neprestano roditeljske poruke koje kroje život njihovom djetetu.

Ključne riječi: obiteljska komunikacija, roditelji, djeca s poremećajem u ponašanju.

Abstract

This research paper presents the consequences of bad family communication from which behavioral disorder is often unavoidable. The family as a basis for the child's existence should provide a security framework where the child also acquires the first knowledge, skills and habits needed for a better and more painless survival in society. Parents as part of that community are often unaware of how large they are in the eyes of the child and how much they can by their wrong approach leave severe and long-term consequences to their loved one.

If we take a closer look at communication and its significance, it actually lies in its core of the incredible key to success, with which it is possible to avoid many misunderstandings and unwanted outcomes such as behavioral disorders, mutual growth and development. These misguided ways, unfortunately, have been caused by bad family communication, are manifested as behaviors (such as aggression, retreatment and similar) that children simply send signals, if they say something is wrong and that their help is seriously needed. The role of adults and the community is to recognize those calls to help and intervene, directing them in the direction in which they will be able to develop undisturbed and realize their full potential.

Broken trust has always been what contributes to the separation of family members while on the opposite, firm and unshakable, stood 'acceptance' as the basic principle of family communication success. Many parents are unaware that this is one of the main causes of all their problems. How willing they are to work, depends on the motivation and awareness of their important roles and responsibilities, by constantly sending parental messages that bring life to their child.

Key words: family communication, parents, children with behavioral disorders.

1. UVOD

Komunikacija je zbivanje u dva smjera te uključuje nastojanje da se razumiju misli i osjećaji koje izražava osoba koja govori i odgovara na njih na djelotvoran način (Richman, 1993.). Stoga, kada ljudi pokušavaju komunicirati, oni pokušavaju uspostaviti "zajedništvo" s pojedincem ili grupom (Thames i Thomanson, 1998.). Svaki čovjek u komunikaciji ulazi kao ljudsko biće (i to je ono što je zajedničko ljudima), ali ulazi i kao čovjek sa svojom individualnošću. Iako je teže komunicirati ljudima koju su uveliko različiti, upuštanje u komunikaciju s različitim ljudima pomaže razvoju empatije- mogućnost da sve svijet gleda "očima druge osobe". Razvijanje empatije znači razvijanje uvida u iskustvo drugih. Ti uvidi su također neophodni za uspješnu komunikaciju (King, 1979.).

Često se pri proučavanju razvoju poremećaja u ponašanju kod djece ukazuje na probleme u komunikaciji između djece i roditelja (Ferić, Žižak, 2003.). Foster i Robin (1989, prema Pillay, 1998.) zapažaju da je neučinkovita komunikacija u obitelji povezana s emocionalnim problemima te posebno poremećajima u ponašanju i s njima povezanim agresivnim ponašanjem. Stoga obiteljski komunikacijski obrasci duboko djeluju na razvitak dječje komunikacije kao i obiteljsku atmosferu (Ferić, Žižak, 2003.). Kako bi postojala dobra komunikacija u obitelji, mora postojati povjerenje u sebe i druge članove obitelji (Eastman, 1989.).

Cilj i motivacija za pisanje ovog završnog rada je upravo prikaz važnosti koju ima obiteljska komunikacija te način na koji djeca doživljavaju komunikaciju u svojoj obitelji.

Neučinkovita komunikacija može voditi brojnim problemima poput obiteljskim konfliktima, neučinkovitom rješavanju problema, nedostatku intimnosti i slabom emocionalnom vezivanju (Peterson, 1999.). Osjećaji da ih roditelji ne razumiju, uočeni su kao osnovni problemi u obiteljima (Strommen, 1974; prema Le Croy, 1988.). Istraživanja (prema Grable 2000) ističu da je najbolji odnos djeteta-roditelj okarakteriziran s mnogo pozitivne komunikacije i interakcije. Zadovoljni roditelji i djeca komuniciraju svakodnevno, a ne samo kada se pojavi problem ili konflikt. U "kontaktu" s djetetom kroz pažnju i razgovor, dijete će rijeđe manifestirati nepoželjna ponašanja odnosno ponašanja koja stvaraju konflikte ili zahtijevaju disciplinu (Ferić, Žižak, 2003.).

2. OBITELJ

2.1. Obitelj – mjesto stvaranja čovjeka

Značaj obitelji kao sredine u kojoj se stvara nova ljudska jedinka izuzetno je velik. Obitelj je ključni činitelj u rastu, razvoju, socijalizaciji i sazrijevanju djeteta. Kako će taj razvoj teći i koliko će kvalitetne i poticajne uvjete obitelj stvarati za njegov nesmetani tijek ili ga, pak, nekvalitetnim stilom otežavati, usporavati, onemogućavati, ili krivo usmjeravati ovisi u prvom redu o roditeljima, ali i o širem okruženju u kojem obitelj prebiva. Sama obitelj kao sustav i kvaliteta njenog funkcioniranja osnova su zdravog i kvalitetnog funkcioniranja njenih članova. V. Satir definira „zdravu” obitelj kao obitelj čiji članovi imaju visok osjećaj vlastite vrijednosti, u kojoj je komunikacija direktna, otvorena, jasna i iskrena, dok su pravila ponašanja fleksibilna, humana adekvatna potrebama i situacijama (Janković, 2012.).

Roditelji (prema Jankoviću, 2012.) osiguravaju uvjete za zdrav razvoj i odgoj djece i tako sprječavaju nastanak mogućih poremećaja u njihovu ponašanju ili psihosocijalnom funkcioniranju i nepoželjne akademske i uopće društvene ishode. Nasuprot tome, svojim lošim djelovanjem roditelji mogu „napraviti mnogo odgojnih šteta” i tako već od najranijeg djetinjstva, faktički prvih dana života, usmjeravati dijete prema margini (Janković, 2012.).

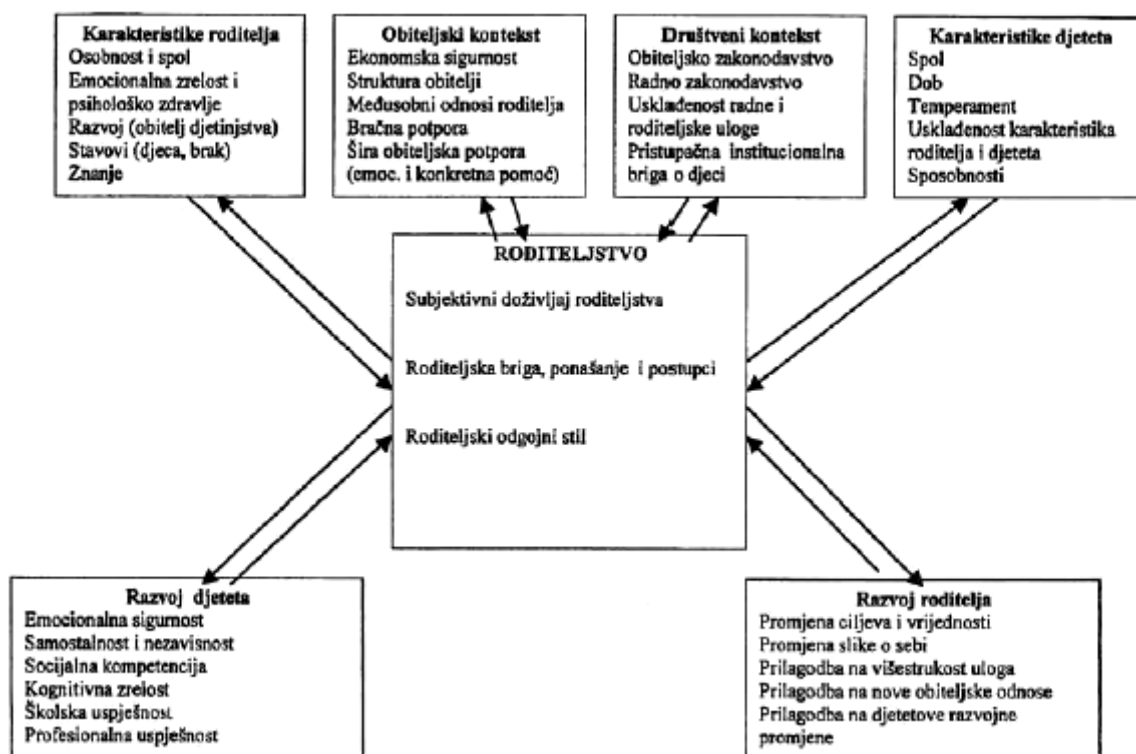
Kvaliteta obitelji i obiteljskih odnosa, nakon dobre genetske osnove, prvi je i najvažniji činitelj koji štiti i potiče djecu na njihovoj spirali razvoja, omogućavajući joj neprekidno uspon u stalnom uspostavljanju ravnoteže na sve višoj pozitivnoj razini (Janković, 2012.).

Dijete svoja prva iskustva o svijetu stječe u obitelji koja mu pruža zaštitu, sigurnost i toplinu (Janković, 2012.).

Odnosi u obitelji i odnosi roditelja prema djetetu, osnova su svih budućih odnosa koje dijete stvara tijekom života. Uspješno roditeljstvo temelji se u prvom redu na bazičnom odnosu prema djetetu i vlastitoj ulozi roditelja koji bez ispunjenosti ljubavlju neće moći odgovoriti zahtjevima novog malog čovjeka (Janković, 2012.).

2.2. Roditeljstvo

Kao pojam roditeljstvo razumijevamo nekoliko skupina pojmova koje valja jasno odrediti kad se proučava i želi razlikovati bit roditeljstva, oblici roditeljstva i utjecaji roditeljstva na djecu. Najprije razlikujemo skup pojmova koji pripadaju u doživljaj roditeljstva. Njih čine: odlučivanje na djecu, preuzimanje i prihvaćanje roditeljske uloge, svjesno ili intuitivno postavljanje odgojnih ciljeva te doživljaj vlastite vrijednosti zbog ulaganja napora, zbog emocionalne povezanosti i djetetova uspjeha. Zatim, to je roditeljska briga, a to je rađanje djece i briga za njihovo održanje, život i razvoj. Zatim, to su roditeljski postupci i aktivnosti koje roditelj poduzima kako bi ostvario roditeljske ciljeve i ispunio svoju ulogu. I na kraju, to je roditeljski odgojni stil, tj. emocionalno ozračje unutar kojeg se odvijaju sva međudjelovanja roditelja i djeteta. U psihologiji se najčešće i najdulje roditeljstvo definiralo i istraživalo sa svrhom određivanja mogućih povoljnih i nepovoljnih utjecaja roditelja na dijete i na djetetove razvojne rezultate. Suvremeno gledanje odbacuje mogućnost jednosmjernog utjecaja roditelja na dijete te uzima u obzir važnost međusobnog utjecaja djeteta, roditelja i šire socijalne okoline (Bronfenbrenner, 1979.). Jer, kao što roditelj utječe na dijete, tako i dijete svojim karakteristikama utječe na roditelja, izazivajući ga na ponašanje i postupke koji mogu povoljno ili nepovoljno djelovati na djetetov razvoj. Osim toga, i međusobni odnos roditelja djelovat će povoljno ili nepovoljno na svakog roditelja zasebno, a to će imati posljedice na očev i majčin odnos prema djetetu. I samo rođenje djeteta, kao i njegov temperament, prilagodljivost, iritabilnost i druge karakteristike, utjecat će na odnose roditelja, pa su tako dijete, otac i majka povezani gustom mrežom međuodnosa i međudjelovanja koja stvara opću emocionalnu klimu i opće uvjete razvoja. Hoće li oni imati razorno ili poticajno djelovanje na razvoj, ovisit će dalje o širem okružju u kojem je smještena obitelj, tj. ima li obitelj potporu rođaka, prijatelja, susjedstva, radnog mjesta i društva u cjelini. Zato kad tražimo naputak za praksu iz psihologijskih spoznaja o roditeljstvu, moramo najprije dobro poznavati tu široku i gustu mrežu međusobnih utjecaja djeteta i njegove okoline, kako bismo prepoznali početne izvore utjecaja, krizna razdoblja i mjesta i najslabije, najtanje niti u mreži. Mreža međuutjecaja roditelja, djeteta i njihove okoline prikazana je na slici 1 (Čudina-Obradović, Obradović, Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti, 2002.).

Slika 1 - Integrativni model roditeljstva, njegovih odrednica i posljedica (prilagođeno prema Brofenbrenner, 1979.; Belsky, 1984.; Martin iCoibert, 1997.; Stevenson-Hinde, 1998.)

Ne postoji roditelj koji se ujutro budi smišljajući kako će djetetu zagorčati život. Ne postoji majka i otac koji kažu: „Danas ću vikati, prigovarati i ponižavati svoje dijete u svakoj prilici.” Upravo suprotno, jutrom mnogi odlučuju: „Ovo će biti miran dan. Nema vikanja, nema svađanja, nema sukoba.” No usprkos dobrim namjerama, neželjeni rat uvijek ponovno (Brajša-Žganec, 2003.).

Roditeljstvo se sastoji od beskrajnog niza događaja, povremenih incidenata i iznenadnih kriza na koje treba brzo reagirati. Nije svejedno kako ćemo to učiniti: time utječemo na djetetovu osobnost i samopoštovanje u dobrom ili lošem smislu riječi (Haim G. Ginott, 2005.).

Željeli bismo vjerovati da samo poremećeni roditelj može reagirati na način na koji šteti njihovom djetetu. No, na nesreću, čak i roditelj koji voli svoju djecu i koji su dobronamjerni, okrivljuju, posramljuju, optužuju, ismijavaju, prijete, podmićuju, obilježavaju, kažnjavaju, drže prodike i moraliziraju (Haim G. Ginott, 2005.).

Zašto? Zato što većina roditelja nije svjesna svoje destruktivne snage riječi. Hvataju sebe kako izgovaraju stvari koje su slušali od vlastitih roditelja, stvari koje nisu namjeravali izgovoriti i čiji se ton i njima samima ne sviđa. Tragedija takve komunikacije često ne leži u manjku brižnosti, nego u manjku razumijevanja; ne u manjku inteligencije, nego u manjku znanja (Haim G. Ginott, 2005.).

Roditeljima je potreban poseban način odnosa i razgovora s djecom. I roditelji, poput kirurga, moraju naučiti specijalne vještine da se mogu nositi s dječjim zahtjevima. Poput uvježbanog kirurga koji mora paziti gdje će rezati, i roditelji moraju vježbati upotrebu riječi. Jer riječi su poput noža. One zadaju, ako ne tjelesne, a onda mnogo bolnih emocionalnih rana (Haim G. Ginott, 2005.).

Gdje moramo početi ako želimo poboljšati komunikaciju s djetetom? Preispitivanjem vlastitih reakcija. Riječi su nam poznate. Čuli smo kako ih naši roditelji razmjenjuju s gostima i strancima. To je jezik koji štiti osjećaje, ne kritizira ponašanje (Haim G. Ginott, 2005.).

Problemi roditelja u braku, konflikti i raskid braka povezani su kod djece s depresijom, povlačenjem, smanjenom socijalnom kompetencijom, većom agresivnošću, zdravstvenim problemima, lošim općim postignućem te slabim školskim ocjenama. Za dobro obiteljsko funkcioniranje autori naglašavaju važnost izražavanja emocija u braku, pri čemu odnosi u bračnoj interakciji kao što su neslaganje te međusobna ljutnja nisu štetni za bračnu interakciju i zadovoljstvo, već mogu imati pozitivan utjecaj. (Brajša-Žganec, 2003.).

2.2.1. Roditeljski postupci i ponašanja i dječja psihosocijalna prilagodba

Roditelji, kao najvažniji izvor socijalizacije, na različite načine utječu na dječje reakcije u emocionalnim situacijama kao i na emocionalnu i socijalnu kompetenciju djece. Više autora se slaže da se roditeljski utjecaji mogu podijeliti u posredne i neposredne, odnosno direktne i indirektne. Pritom je moguć neposredan utjecaj roditelja, na primjer, potkrepljenjem te davanjem uputa ili posredni utjecaj roditeljskog ponašanja kao modela za dječje emocionalno ponašanje (Denham i sur., 1997; Lafrenierer, 2000; Oatlay i Jenkins, 2000; Parke, 1998).

Nadalje u nekim istraživanjima u novije vrijeme utvrđena su neka roditeljska ponašanja važna za dječje emocionalno ponašanje, a odnose se na načine na koje

roditelji izražavaju svoje emocije te njihove reakcije na dječje izražavanje u emocionalnim situacijama (Denham i sur., 1994b; Denham i sur., 1997; Denham i sur., 2000; Eisenberg i sur., 1994; Roberts, 1999.).

Roditeljsko izražavanje emocija indirektno utječe na dječje izražavanje emocija prema drugima, na primjer vršnjacima (Bronstein i sur., 1996; Denham i sur., 1997.), a može i direktno utjecati na djetetovu socioemocionalnu kompetenciju kroz mehanizme kao što su oblikovanje osjećaja o sebi i drugima (Houck i Spegman, 1999.). Socijalizacija emocija u obitelji posredno i neposredno utječe na dječju emocionalnu kompetenciju, a roditeljske pozitivne reakcije mogu imati direktan utjecaj. Naime, majke koje pokazuju pozitivnije emocije imaju djecu koja su emocionalno kompetentnija i sklona izražavati pozitivne, a ne negativne emocije (Denham, 1997.).

Roditelji svojim ponašanjem i reakcijama uče djecu kako i kada izražavati emocije, kako tumačiti tuđe emocionalno ponašanje te kako upravljati svojim emocijama da bi se mogli primjereno ponašati (Denham i sur., 1997.). S druge strane, dječje karakteristike temperamenta, njihove nasljedne karakteristike emocionalnosti povezane su s roditeljskim izražavanjem i reakcijama na dječje ponašanje (Eisenberg i sur., 1994).

Denhamova i suradnici (1994b) uz već spomenuta istraživanja utvrdili su i da česta izloženost ljutnji i gnjevu odraslih ima utjecaja na emocionalni, a time i socijalni razvoj djece, pri čemu su negativne emocionalne reakcije majki povezane s lošim razumijevanjem emocija kod dječaka, a izloženost majčinoj ljutnji ometa proces u kojem djeca uče interpretirati emocije. Jedno longitudinalno istraživanje obiteljskih činitelja i spolnih razlika u predikciji emocionalnog izražavanja i prilagodbe ukazuje da se više roditeljskog emocionalnog izražavanja i prihvaćanja emocija u djetinjstvu povezuje s više pokazivanja emocija u adolescenciji, pri čemu bolje psihosocijalno prilagođeni adolescenti izražavaju više emocija (Bronstein i sur., 1996).

Razumijevanje emocija uključuje djetetovu sposobnost prepoznavanja vlastitih osjećaja i razumijevanje povratnih informacija povezanih s tim osjećajima te procese povezanosti emocija i vanjskih događaja. Individualne razlike u razumijevanju emocija ovise o interpersonalnim činiteljima kao što su roditeljski postupci i ponašanja te o intrapersonalnim činiteljima, posebno kognitivnim i jezičnim sposobnostima.

Sposobnost dječjeg razumijevanja emocija povezana je s maturacijom te sposobnošću konceptualizacije i verbalizacije emocija (Denham i sur. 1994).

Dječji socijalni razvoj obuhvaća ponašanja, stavove i afekte sjedinjene u dječjoj interakciji s odraslima i vršnjacima (Brajša-Žganec, 2003.).

2.2.2. Suvremeno roditeljstvo

Za razliku od tradicionalnog shvaćanja da se roditeljstvo može poistovjetiti s majčinstvom, da je majčinstvo za (razliku od očinstva) biološki utemeljeno i zbog toga nerazdvojan dio ženina a ne muškarčevog identiteta, te da očevi imaju važnu ulogu u ispunjavanju roditeljstva samo preko materijalne i psihološke potpore ženi - majci ili pak svojim specifičnim prinosom putem igre i razgovora, suvremeni se pojam roditeljstva shvaća kao "ravnopravno roditeljsko partnerstvo" (Deutsch, 2001). Ravnopravni roditeljski partneri odbijaju tradicionalne socijalne pritiske, uvriježene stereotipe očinstva i majčinstva i rodno podijeljene radne uloge u kući i izvan nje. Oni svakodnevnim dogovorom, zajednički i fleksibilno odlučuju o podjeli dužnosti i poslova oko djece, s djecom, i zbog djece, i to prema načelu svrsishodnosti, ekonomičnosti i pravičnosti raspodjele napora i vremenskih resursa, a ne prema načelu "muških" i "ženskih" poslova, "majčinih" i "očevih" zadataka. Takvim zajedničkim roditeljstvom najlakše se izbjegava negativna obiteljska klima, koja u času prerastanja braka u obitelj nastaje zbog preopterećenosti majke (Milkie i Peltola, 1999) ili isključenosti oca (Levy-Shiff, 1994) te još izrazitije rodne podjele poslova (Cowan i Cowan, 2000). Ravnopravna podjela roditeljskih dužnosti pogodovat će nastanku pozitivnog doživljaja roditeljstva u oba roditelja (Levy-Shiff, 1994), jer će majka osjećati zadovoljstvo zbog potpore i muževa sudjelovanja, dok se muž neće osjećati isključen, suvišan i nevježa u "majčinskoj praksi".

2.3. Dijete i emocije

Emocije su jedan od najvažnijih činitelja koje utječu na cjelokupno funkcioniranje pojedinca i imaju glavnu ulogu u interpersonalnom životu. Svako malo dijete reagira emocionalno na podražaje iz svoje okoline. Odrasli ljudi emocije često vrlo jednostavno prepoznaju i razlikuju, ali će ih mnogo teže opisati i definirati. Faze emocionalnog razvoja mogu se prema nekim autorima podijeliti u tri skupine. To su

usvajanje emocija, diferenciranje i transformacija emocija (Haviland-Jones i sur., 1997; LaFreniere, 2000; Oatley i Jenkins, 2000).

Usvajanje emocija se odnosi na izražavanje i percepciju emocija. Faza usvajanja emocija uključuje refleksne reakcije, karakteristike temperamenta te usvajanje određenih emocionalnih obilježja. Ova faza se uglavnom odvija u ranom djetinjstvu. Dječji socijalni razvoj obuhvaća ponašanja, stavove i afekte sjedinjene u dječjoj interakciji s odraslima i vršnjacima (Brajša-Žganec, 2003.).

Faza diferenciranja emocija se odnosi na povezivanje kao i odvajanje izraza i osjećaja prema ili od određenog konteksta ili ponašanja. U fazi diferenciranja dolazi do modifikacije signala iz okoline, pri čemu se taj proces odvija pod utjecajem učenja te prvenstveno obiteljskih obrazaca ponašanja, a emocionalne reakcije povezuju se s novim kontekstom. Glavno obilježje emocionalnog razvoja u dječjoj dobi je prepoznavanje emocija putem socijalnih kognicija (Brajša-Žganec, 2003.).

Transformacija ili reorganiziranje emocija uključuje dva različita procesa. Prvi se odnosi na način na koji određeno emocionalno stanje transformira procese razmišljanja, učenja ili pripreme za reakciju u tom stanju, a drugi se odnosi na to kako se sam emocionalni proces mijenja iskustvom i znanjem tako da se kontekst i značenje emocija javljaju kao konstrukcija svakog pojedinca (Haviland-Jones i sur., 1997; LaFreniere, 2000). Pri tome emocija može ostati jednostavna, ali se može i transformirati u cjelokupni sustav mišljenja i ponašanja. Na primjer, tuga se može pomiješati s krivnjom i strahom, što dovodi do negativne slike djeteta o samo sebi, potištenosti, a može voditi i u depresiju (Haviland-Jones i sur., 1997). U fazi transformacije emocija, koja je najsloženija i najmanje istražena, dolazi do povezanosti emocionalnog iskustva i verbalizacije emocija, do miješanja emocija i njihovih transformacija (Brajša-Žganec, 2003.).

Tijekom procesa socijalizacije u kojem društvo oblikuje djetetova uvjerenja, očekivanja i ponašanja, dječji emocionalni razvoj je pod utjecajem različitih činitelja kao što su priroda dječje privrženosti majci, razgovaranje o emocijama, toplina, potpora i nadzor roditelja, interakcija s vršnjacima i djetetovi odnosi s odraslima izvan obitelji (Maccoby, 1980). Dječje usvajanje emocionalnog istraživanja, prepoznavanja i razumijevanja emocija pod utjecajem pravila i norma emocionalnog ponašanja kulture u kojoj se dijete razvija, a uči se vrlo rano u djetinjstvu. Ako dijete ne nauči u dovoljnoj

mjeri prepoznavati i razumijevati emocije iz svoje okoline, otežano je daljnje učenje socijalnih normi, običaja i pravila ponašanja grupe kojoj dijete pripada te stjecanje socijalnih vještina (Brajša-Žganec, 2003.).

U procesu socijalizacije djeca često uče socijalne vještine od modela iz svoje okoline. Istraživanja razvoja dječje socijalne kompetencije usmjerena su na tri područja koja čine kooperativno i prosocijalno ponašanje, vođenje i održavanje prijateljstva s vršnjacima kao i odnosa s odraslima te upravljanje agresijom i konfliktom (Hatch, 1997; Asher i Rose, 1997). Djeca koja su ovladala prosocijalnim vještinama te koja razumiju tuđa emocionalna stanja, bolji su učenici, imaju manje internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju, fizički su zdravija, imaju jače samopoštovanje i veće povjerenje u okolinu. Ona razvijaju dublja prijateljstva, bolje upravljaju svojim emocijama, a nakon stresa se brže oporavljaju (Denham i sur., 1997; Eisberg i sur., 1997).

3. STVARANJE OSOBNOSTI KROZ OBITELJSKU KOMUNIKACIJU

3.1. Stvaranje osobnosti

Ličnost djeteta, buduće odrasle osobe, a samim tim i dobar dio njegovog životnog puta osim objektivnim prostorno-povijesnim i društvenim okolnostima, uvjetovan je u prvom redu genetskim nasljeđem, koje se još uvijek intenzivno izučava i na koje se još uvijek ne može presudno djelovati bez obzira na vrtoglavi razvoj znanosti zadnjih desetljeća. Među različitim vanjskim utjecajima od geografskih, klimatskih, povijesnih, etničkih i drugih posebno se ističe snažno djelovanje društvene okoline. (J. Janković, 2012.).

U tom, društvenom kontekstu, primarni su svakako obiteljski utjecaji i zbog biološke bliskosti, ali i redoslijeda stupanja u komunikaciju s drugim, onim famoznim, „NE JA” koje je u početku postnatalnog razvoja dio ukupnog „JA”, vanjskim svijetom. Kod toga je nezanemarivo ponašanje roditelja, njihov odnos prema djetetu, ali i njihov međusobni odnos i odnos svakoga od njih prema sebi samome te manifestacije tog odnosa u komunikaciji. (J. Janković, 2012.).

Taj, najčešće presudni kompleks utjecaja na kreiranje novog čovjeka nakon njegovog biološkog rođenja pa sve do adolescencije, što često traje i više godina nakon osamnaeste, određuje čovjeka i njegovu sudbinu gotovo u potpunosti. (J. Janković, 2012.).

Naravno prve dvije godine su u pravilu presudne za stvaranje novog ljudskog bića i biološki (konstitucija, rad tjelesnih organa, otpornost na infekcije ili podložnost i slično) i psihološki (bazična sigurnost, slika o sebi – self concept, prilagodba emocionalna, obiteljska, socijalna, samopouzdanje, samopoštovanje...), izgrađivanje osobnosti u užem smislu karaktera (emocionalnom, motivacijskom, intelektualnom...), uspostavu etičkih (sustava vrijednosti – pojma o tome što je dobro, a što loše) i estetskih (pojma lijepog i ružnog) kriterija, stvaranja navika (prehrambenih, higijenskih, glazbenih, čitalačkih... i uopće kulturnih i drugih), učenje neophodnih znanja i vještina, prihvaćanje stavova prema stvarima i pojavama, drugima i sebi samome, kao prihvaćanje određenog stila života. Temelj svega toga počinje se postavljati još prije rođenja i ispunja te, toliko značajne prve godine u kojima je „sve” važno, ali i dostupno u uobičajenim životnim uvjetima (Janković, 2012.).

Uz te opće uvjete za opstanak, a pogotovo zdrav i kvalitetan rast, razvoj i sazrijevanje čovjeka presudni su i brojni posebni uvjeti zadovoljenja emocionalnih, komunikacijskih te potreba za njegovom i brigom u najmanju ruku u određenim životnim fazama ili situacijama, kao što je teža bolest. Osiguravanje svih tih uvjeta, njihova zadovoljenost i odnosi, osim puke egzistencije omogućavaju i na svoj način profilriraju izgradnju osobnosti (Janković, 2012.).

3.2. Komunikacija u procesu stvaranja osobnosti

Utjecaji koje okolina ima na dijete, prvenstveno njegovih roditelja, njihovih zamjena i/ili značajnih drugih, prenose se komunikacijom koja ima svoja dva osnovna oblika - verbalni i neverbalni, Svaki od ova dva oblika opet ima svoja dva oblika - direktnu i indirektnu, ali i namjernu svjesno planiranu i provođenu kao i nenamjernu i spontanu, do koje dolazi slučajno, ovisno o bezbroj više ili manje nepredvidivih situacija, preklapanja različitih, rijetko zajedno viđenih okolnosti čije djelovanje se značajno usložnjuje i jedva može razjasniti tek intenzivnom analizom kroz teoriju komunikacija. No takve analize su suviše složene i neizvedive u uobičajenim životnim

situacijama, a broj kombinacija utjecaja i njihove varijacije su tolike da je njihova potencijalna korist upitna, a za pojedine situacije i zanemariva (Janković, 2012.).

Poznato je koliko se osnovna ideja od koje kreće prvi akter može transformirati tijekom šifriranja u govorni ili jezik mimike, pokreta, ponašanja... Na govorno šifriranje utječe u prvom redu bogatstvo rječnika. Na neverbalne znakove bogatstvo tjelesne ekspresije osobe i učenje pokazivanja emocija od najranijeg djetinjstva, a na oba vlastita iskustva, potrebe i načini njihova zadovoljavanja koje je osoba prihvatila tijekom ranog odgoja, trenutni ciljevi, želje i stremljenja (Janković, 2012.).

Sljedeći ograničavajući činitelji govorne komunikacije (različiti šumovi, zvukovi, govor, glazba...) iz okoline javljaju se tijekom pronalaska šifrirane poruke od pošiljatelja primatelju kroz takozvani „komunikacijski kanal“. Za neverbalnu komunikaciju to su prostor, udaljenost među akterima, vidljivost, oscilacije u osvjetljenu i drugo (Janković, 2012.).

U točki primanja poruke njeno značenje u mnogome ovisi ne samo o kvaliteti receptora primatelja (kvalitete vida, sluha...), drugog ili drugih aktera, nego i o tome kako će poruka biti dešifrirana (poznavanje jezika na kojemu je poslana, semantike, pojedinih riječi...), a onda i o tome koja su očekivanja, vrijednosni sustav i sklonosti primatelja, njegovo iskustvo, potrebe, želje... i koju „sliku u glavi“ o pošiljatelju, njegovim očekivanjima i ciljevima pa i sadržaju komunikacije, napokon, primatelj ima (Janković, 2012.).

Sva ta ograničenja, samo u pogledu jednostavnog prijenosa informacija, imaju značajan utjecaj na svakodnevnu komunikaciju, a da toga većina ljudi nije ni svjesna. Stoga mnogi nisu svjesni ni tog, jednog od najčešćih i izuzetno važnih uzroka nerazumijevanja, nesporazuma pa i sukoba s okolinom. No ta je „svakodnevna komunikacija“ glavni nositelj izgradnje i djetetove ličnosti primarno u obitelji njegovog rođenja. U suvremenim uvjetima ta primarna, danas najčešće nukleusna obitelj, sve je manja (i kao da ide prema jednoroditeljskoj) te u pogledu kvalitete, intenziteta i širine komunikacije, a samim tim i utjecaj na razvoj djeteta ima sve upitniji utjecaj. Istina, suprotno ovom trendu u pogledu obitelji, sve više se proširuje broj aktera izvan nje u institucijama koje društvo nudi kao nadomjestak za djetetov zdrav razvoj neophodnih, a sve manje prisutnih roditelja. Međutim teško je danas posve sigurno utvrditi broj aktera u institucijama odgoja i obrazovanja, od vrtića nadalje, u djetetovoj

neposrednoj komunikaciji tijekom primarne socijalizacije može stvarno zamijeniti roditelje. Odnosno koliko je to adekvatna zamjena. Može li se odnos temeljen na genetskoj, socijalnoj i emocionalnoj povezanosti zamijeniti profesionalnim u uobičajenim okolnostima, vjerojatno je više retoričko nego stvarno pitanje čak i kad su u instituciji zaposleni i vrhunski, maksimalno motivirani profesionalci. I u ograničenim uvjetima vremenske reduciranosti zajedničkog aktivnog dnevnog obitavanja, ta „okljaštrena” obitelj i utjecaj njenih članova na dijete, postaju sve dragocjeniji i aktualniji (Janković, 2012.).

4. KOMUNIKACIJA U OBITELJI

(Zašto djeca i zašto komunikacija?)

4.1. Komunikacija i njezine tajne

Proučavanje ljudske komunikacije izazov je koji su prihvatili znanstvenici i stručnjaci današnjice, ali korijeni zanimanja za komunikaciju sežu u daleku povijest starih civilizacija. Grčki filozof Sokrat smatrao je potrebnim precizno definirati značenja riječi, kako bi se izbjegao nesporazum, no on i njegovi suvremenici prihvatili su zadatak koji nije bilo moguće riješiti. Teško je i gotovo nemoguće definirati pojam na način koji će biti prihvatljiv svima. Početkom 20-tog stoljeća istraživanja interpersonalne komunikacije stavljena su u službu proučavanja razvoja ličnosti i tada započinje nagli razvoj znanosti na tom području (Reardon, 1998.).

Znanstvenici današnjice razumiju kompleksnost komunikacije kao cjeline u kojoj se informacije, simboli, razlozi zbog kojih dvije ili više osoba prihvaćaju komunikaciju, učinci i uspješnost komunikacije povezuju u proces, a osnovni plemenitog procesa su pošiljatelj, poruka, kanal i primatelj. Informacije i simboli su verbalne i neverbalne poruke koje šalju pošiljatelj i primatelj, a sastoje se od riječi, pogleda, tona glasa, držanja tijela, izraza lica. Komunikacija je uvijek obostrana, bez obzira koliko je uspješna. Jedna od najznačajnijih zapreka u komuniciranju je različitost značenja koje ljudi pridaju istim riječima ili simbolima, a ta različitost proizlazi iz prethodnih iskustava, potreba i očekivanja. Da bi se izbjegli nesporazumi u komunikaciji važno je da pošiljatelj poruke provjerava kakvo je značenje poruka imala

za primatelja. Cilj kvalitetne komunikacije je da primatelj protumači poruku onako kako je to pošiljalatelj želio reći (Brajša, 1996.).

Komunikacija ljudske jedinke s okolinom započinje rođenjem. Za opstanak djeteta važno je da ono šalje poruke o svojim potrebama (plač, vriska, smijeh), a ujedno se trudi shvatiti svijet oko sebe, fizički manipulirajući njime (guranje, sisanje, udaranje). Potom započinje učenje riječi (Piaget, 1959.) Prve interakcije između roditelja i djeteta stvaraju se uz pomoć afektivne komunikacije; izrazom lica, dodirivanjem, približavanjem, udaljavanjem, držanjem tijela. Tijekom afektivne komunikacije stvara se matrica socijalne interakcije koja je osnova za svaki komunikativni čin. Ako na razini afektivne komunikacije nije došlo do odgovarajućeg razvoja, dijete će imati smetnje u emocionalnom razvoju, a bit će ravnodušno i za intelektualne izazove (Duran, 2000.).

Obitelj ima primarno značenje u učenju komunikacije, jer su znanja i iskustva komuniciranja stvorena u interakciji djeteta s članovima obitelji. U razvojnoj dobi dijete traži stalnu prisutnost roditelja i međusobnu komunikaciju na svim razinama, ono tako uči i usvaja životna umijeća (Kordić-Vuković, 1998.). Interakcija i komunikacija roditelja i djece nisu samo poticaji i smjernice u razvoju, oni su konstruktivni činitelji dječjeg razvoja. Interakcija je širi pojam od komunikacije i podrazumijeva odnos dviju ili više jedinki u kojima one utječu jedna na drugu. Komunikacija je interakcija putem znakova. Znakovi su simboli i signali. Funkcija simbola je označavanje stvari, doživljaja, odnosa, ideja, a funkcija signala je ekspresivna. Signali su pokazatelji unutarnjeg stanja pojedinca (Duran, 2000.). Proučavanje ljudske komunikacije dovelo je do pitanja što je to komunikacijska kompetencija i kako se ona može definirati. Mnogi teoretičari područja ljudske komunikacije bavili su se traženjem odgovora na to pitanje. Prema Reardon (1998) za komunikacijsku kompetentnost značajan je stupanj do kojeg su nečija ponašanja primjerena situaciji, što mu omogućava ostvariti individualne i relacijske ciljeve. U razmatranju roditeljske kompetencije potrebno je krenuti od zahtjeva koje je roditeljska uloga stavila pred njih, promotriti primjerenost njihovih ponašanja u mnogobrojnim životnim situacijama te uspješnost u ostvarenju ciljeva značajnih za njihovo dijete i njih same. U odnosima roditelja, dvoje ravnopravnih odraslih osoba, oboje imaju odgovornost za kvalitetu interakcije među njima te imaju jednaku odgovornost za kvalitetu odnosa s djecom (Juul, 1995). Psihički utjecaji roditelja na dijete nebrojivih su modaliteta, ali s druge strane postoje i brojne

zapreke zdravom učenju i odrastanju. Iskrenost prema sebi i drugim članovima obitelji, međusobno povjerenje, uvažavanje, podrška i ljubav ispravni su putevi stvaranja zdrave, stimulativne interakcije unutar obitelji. Takvu interakciju roditelji trebaju postići kako bi djetetu stvorili sredinu nesputanog učenja adekvatnog reagiranja na okolinu (Kordić-Vuković, 1998.).

Razvojni poremećaji djece i mladih uzrokovani su velikim dijelom manjkavom ili poremećenom komunikacijom među članovima obitelji te između roditelja i djece. Manjkavu komunikaciju djeca tumače kao nedostatak ljubavi, a roditeljska ljubav za njih je od životne važnosti. Poremećena komunikacija uglavnom izgleda kao laži, tabui, konfuzni, dvosmisleni i istodobno kontradiktorni roditeljski zahtjevi koje dijete ne može zadovoljiti. Sve to naglašava važnost roditeljske kompetencije u komunikaciji jedno s drugim i sa svojim djetetom, jer njihova je uloga i odgovornost poučiti dijete vještinama potrebnim za samostalan život. (Kordić-Vuković, 1998.). Svjesnost o važnosti komunikacije u obitelji potakla je znanstvenike u svijetu i u našoj zemlji na istraživanja o tijeku procesa učenja komunikacije i posljedicama na razvoj i socijalnu kompetenciju djece. Istraživanje Brajša i suradnika (1990) proučavalo je relacije činioca komunikacije u obitelji i poremećaja u ponašanju. Dio istraživanja koji se odnosio na komunikaciju u obitelji imao je za cilj pronaći koje su osnovne funkcije interpersonalne komunikacije u obitelji, kako ih definirati i čemu prvenstveno služe te kakve su korelacije između tih funkcija; da li su povezane, kako utječu i uvjetuju jedna drugu. Rezultati su ukazali na postojanje četiri osnovne funkcije obiteljske komunikacije: komunikacija u funkciji obiteljskog zajedništva (može biti uvjetna tj. slobodna ili bezuvjetna tj. prisilna), komunikacija u funkciji individualne ličnosti pojedinih članova obitelji (ugrožavajuća ili neugrožavajuća), komunikacija u funkciji unutarobiteljske suradnje članova obitelji (prihvatajuća ili izbjegavajuća), komunikacija u funkciji unutarobiteljskog sporazumijevanja među članovima obitelji - iskrena ili neiskrena (Brajša, 1991). Istraživanje je potvrdilo potrebu slobodnog komuniciranja i osobne neugroženosti kao preduvjeta razvoja vlastitog identiteta i uspješnog odvajanja od roditelja. Isto tako značajna je međuovisnost komunikacije u funkciji obiteljskog zajedništva i očuvanja vlastite ličnosti unutar obitelji, one se razvijaju (ili ne razvijaju) zajedno (Brajša, 1991.).

„Ja - Ti poruke”

Roditelji koji s djecom u komunikaciji upotrebljavaju „Ti poruke” su oni koji stalno opominju, prijete, naređuju, kažnjavaju i postavljaju dijagnoze. Njihove česte rečenice su „Zašto si to učinio? Kad ćeš se opametiti? Nemaš pravo!” i slično. Njihove neverbalne poruke u vidu mimike, geste, posprdnih glasanja, znače prezir i omalovažavanje imaju ista značenja i učinke. Koristeći takve poruke u svojim odgojnim mjerama odrasli odbijaju djecu od sebe, potiču u njima otpor i pobunu, bude osjećaj manje vrijednosti. Nasuprot njima, roditelji koji djeci upućuju „Ja poruke” iznose im iskreno svoja mišljenja, osjećaje i želje. Govore im o svojim iskustvima. Dopuštaju djeci da imaju i svoja iskustva, mišljenja i osjećaje. Njihove česte rečenice su „Tako se veselim kad si dobar! Nisam na čistu što zapravo želiš postići takvim svojim ponašanjem. Uzet ću vremena koliko treba i bilo bi dobro da sjednemo i razgovaramo.” i slično. S takvim porukama roditelji privlače svoju djecu, ulijevaju im povjerenje, podižu njihov osjećaj vlastite vrijednosti, samopouzdanja i samopoštovanja ključnim činiteljima kvalitetne prilagodbe, uspješne i kvalitetne socijalizacije, odgoja i uspjeha u svojoj socijalnoj sredini uopće. Daju im do znanja da ih uvažavaju, vole, cijene i smatraju jednakovrijednim partnerima za ravnopravan razgovor (Brajša - Žganec, 2003.) i donošenje kvalitetnih odluka i dogovora.

Iz svega navedenog, može se zaključiti da iskustva iz djetinjstva, prvenstveno u odnosu s roditeljima i ostalim značajnim drugim osobama, presudno utječu na razvoj čovjekove ličnosti. Hoće li se osoba razviti u ovisnu ili samostalnu osobu, agresivnu ili tolerantnu, socijalno povučenu ili društvenu, ovisi umnogome o ranim roditeljskim porukama kojima su bila izložena tijekom djetinjstva (Haim G. Ginott, 2005.).

Danas znamo da komunikacija s djetetom počinje još prije poroda i ima izuzetno velik utjecaj na dijete i njegov emocionalni, kognitivni i socijalni razvoj, sposobnosti, motiviranost i interese te da ustvari predstavlja jednu od bitnih psiholoških potreba. Stoga ju je važno njegovati s oba roditelja još u djetetovoj prenatalnoj fazi razvoja (Janković, 2012.).

Nažalost većina roditelja nije upoznata s mogućnošću komuniciranja sa svojim djetetom prije rođenja, ne zna ni da se ta komunikacija odvija bez obzira na njihovu svijest o njoj i tako se događa mimo kontrole pa i mogućnosti smanjenja onih

nepoželjnih oblika i sadržaja koji predstavljaju određenu razinu rizika (Janković, 2012.).

Ipak, poznato je da su mnogi roditelji neuspješni, mada su jako motivirani, jer ne znaju kako uspješno komunicirati sa svojom djecom. Uspješno i neuspješno roditeljsko komuniciranje možemo poistovjetiti s uspješnim i neuspješnim roditeljstvom (Janković, 2012.).

4.1.1. Tri vrste dijaloga

Kao što smo već saznali, prema N. Pećnik i B. Starc, empatija je od velike važnosti i značaja za razvoj djeteta. Kako bi komunikacija između roditelja i djece bila uspješna još od rane dobi, oni moraju biti sposobni reagirati usklađeno i osjećajno na dječje potrebe. Takva iskustva pomažu djeci da razviju čitavu lepezu osjećaja za koje bi bili uskraćeni u slučaju roditeljskog ne pokazivanja empatije. Hundeide (1996.) navodi tri različita tipa dijaloga usmjerena na komunikaciju roditelja i djeteta:

Emocionalni dijalog

Odnosi se prvenstveno na osjećajno usklađivanje s djetetom te na verbaliziranje onoga što dijete čini. Tako se razvija sigurna privrženost i temeljno povjerenje za sebe i druge. Upravo će emocionalna komunikacija dovesti do bližih odnosa, utjehe i ohrabrenja. Jedan takav dijalog uspostavlja se pokazivanjem bezuvjetne ljubavi uz emocionalnu komunikaciju te davanjem podrške i slijeđenjem dječjih poruka. Za kasniji razvoj govora i buduće uspostavljanje odnosa s drugima, kao i za otvaranje i povjerenje prema drugim ljudima, rana emocionalna konverzacija puno pridonosi (N. Pećnik i B. Starc, 2010.).

Spoznajni dijalog

Događa se u onim trenucima kada roditelji sudjeluju u djetetovim radnjama i pri tome ih opisuju i objašnjavaju. S obzirom na to da su zajednička i obostrana usmjerenost pažnje preduvjet za komunikaciju, roditelj djetetu treba pomoći kako bi se fokusiralo na ono što se zbiva oko njega. Osim objašnjavanja doživljaja roditelji trebaju nova iskustva stavljati u kontekst s nekim prošlima te tako dijete učiti da razlikuje, promatra, uočava i sl. takva kvalitetna obostrana komunikacija utječe na bogatija iskustva i bolji intelektualni razvoj (N. Pećnik i B. Starc, 2010.).

Usmjeravajući dijalog

Samo ime nam govori da se ovdje radi o određenom usmjeravanju, a ovo se odnosi na reguliranje djetetova ponašanja uz odredbe pravila i granica. Uz pomoć toga se želi kod djeteta postići njegova vlastita briga za ponašanje i osobnu samokontrolu. Dijete na roditeljskom primjeru postupno uči te vještine. Bitno je da roditelj ne koristi vikanje i zabrane, već govori razloge i daje objašnjenja zašto i kako nešto funkcionira (N. Pećnik i B. Starc, 2010.).

Mnogi psiholozi slažu se da je problema u ponašanju sve više zbog manjih ograničenja ponašanja djece, manjih očekivanja od njihovih sposobnosti, kao i zbog manjka autoritativnih osoba koje zadobivaju bezuvjetno poštovanje (Lawrence E. Shapiro, 2002.).

4.2. Utjecaj rane komunikacije

Pojam rane komunikacije označava razdoblje u kojemu djeca usvajaju vještine koje će im poslužiti za razmjenu poruka kao i za odgovaranje na njih. Ona obuhvaća rano djetinjstvo te možemo reći da se to odnosi na prvih šest godina djetetova života. U prve dvije godine imamo predjezično razdoblje, a nakon toga do šeste godine jezično razdoblje. Za ranu komunikaciju postoji i podjela na intencijsku i predintencijsku komunikaciju. Predintencijska se odnosi na razdoblje u kojemu djeca nesvjesnim ponašanjima i reakcijama izazivaju kod odraslih reakcije i odgovore na njihove poruke, za razliku od nje intencijska se izvodi s jasnim ciljem i očekivanjima da se izazove željena reakcija. Dječja komunikacija ima različite svrhe koje se mogu uklopiti u imperativnu i deklarativnu komunikaciju. Prema tome se imperativna odnosi na čiste zapovijedi što ukazuje na situacije pri kojima dijete od roditelja traži točno određenu stvar gdje je odrasla osoba suradnik preko kojega se dolazi do cilja. Deklarativnom komunikacijom se izražava potreba za komuniciranjem na razini obične interakcije gdje cilj nije dolazak do nekog predmeta već se odnosi na usmjeravanje pažnje i dijeljenje iskustava

(Izvor:[file:///C:/Users/Windows7/Downloads/CL6_Ljubescic_str_36_46%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Windows7/Downloads/CL6_Ljubescic_str_36_46%20(1).pdf) – preuzeto 21.lipnja, 2018).

4.2.1. Poticanje i zanemarivanje predverbalne komunikacije

Prije nego što naučimo govoriti i koristiti riječi, naučimo koristiti geste. Tako djeca rješavaju probleme u razdoblju prije pravoga govora. Cjelokupno gestikuliranje s drugima pomaže im da koriste sva svoja osjetila sluha, vida, dodira i kretanja kao usklađenu cjelinu. To je njihov rani način da osjete kako utječu na okolinu te da kroz socijalne interakcije nauče norme svoje kulture (Vasta, Marshall i Miller, 2005.). Kada bebi bliska osoba priča nešto ona na to uzvraća otvaranjem usta i tako one uče prve korake komunikacije dok promatraju naša usta pri pomicanju i proizvodnji glasova. Negdje oko četvrtog mjeseca bebe počinju proizvoditi zvukove i uzvraćaju na naše glasove. Vrlo je interesantno da su istraživanja John Holta ukazala na to da bebe na dio uzvraćanja govora, vokalizacije, dolaze onda kada čuju govor drugih. Kao usporedba su djeca koja su rasla bez kontakta s ljudima te izrasla u gotovo nijeme osobe. Iako je bebina komunikacija u početku više neverbalna ona postoji i pomaže roditeljima da odgovore na dječje potrebe adekvatno. Sva ta bebina iniciranja povratnih podražaja i dovođenja do razmjene informacija, povratnih reagiranja, možemo nazvati početnom komunikacijom. Baš nam na to ukazuje Greenspan kada piše o komunikaciji bez riječi, predverbalnoj komunikaciji. Javlja se vrlo rano i prilično je izražena nakon šest do osam mjeseci. Pod takvu komunikaciju ubrajamo govor gestama, izrazima lica i tzv. besmislene slogove, a sve to razvija se oko osamnaestog mjeseca. Govoreći okvirno, od trećeg mjeseca pa do prve godine života djeca usklađuju glasove s gestama ruku i držanjem tijela. Na roditeljima je da prepoznaju dječji jezik i reagiraju na njega. Ako se to dogodi dijete će se razvijati kvalitetnije. Samim poticanjem predverbalnih jezičnih elemenata te poticanjem predverbalne konverzacije dobit ćemo više ekspresija jednu kompleksniju komunikaciju i u konačnici zadovoljnije dijete. Reagirajući na njegove geste i glasove te poticanje istih probudit će kod djece kvalitetne osobine poput otvorenosti, samopouzdanja, ali će i razviti adekvatno izražavanje emocija (Stanley I. Greenspan, 2009.).

Za razliku od uspješne komunikacije, pravilnoga reagiranja imamo i čistu suprotnost i nije ju teško stvoriti. U svom drugačijem pristupu poneke obitelji griješe već u samom startu zanemarivanjem predverbalnih poruka, gesta koje dijete upućuje te tako naprave obrnutu situaciju (Janković, 2012.).

Očekujući tiho dijete stvaraju tiho dijete. U konačnim rezultatima uništiti će tom djetetu početno olakšano savladavanje komunikacijskih vještina te stvoriti ne baš tako sjajne komunikatore. Takvo dijete koje se uči da potisne osobni govor, svoje „brbljanje“, gasi u njemu temelj za postizanje učinkovite upotrebe riječi. Kada primamo informacije iz okoline mi ih razumijemo uz pomoć emocija, a onoga trenutka kada poželimo razjasniti što smo to primili oslanjamo se na iskustvo koje se počelo stvarati još u najranijoj dobi. Dakle to je nešto što nam se već dogodilo, a uz čiju pomoć lakše određujemo daljnji stupanj reakcije (Janković, 2012.).

Kako bi kod djece došli do razine riječi, bitno je da roditelji reagiraju na djetetove emocije. One se stvaraju tako što dijete kvalitetno i pravilno izražava svoje osjećaje i pokreću neke složenije obrasce te tako unose raznolikost emocija u životu mališana. Ako krenemo od toga da komunikacija između roditelja i djeteta počinje već u prvim tjednima života, bitno je da majčino reagiranje bude empatično te da pravilno reagira na predverbalne potrebe djeteta. Upravo takva poveznica kod djeteta stvara osjećaj da podržavamo njegovu nakanu i dovodi do veće želje za komuniciranjem s nama. Zato nikada ne smijemo zanemarivati neverbalne znakove koji se javljaju u ranim počecima. Osmjehe, mrštenje, slijeganje ramenima te slične neverbalne pojave trebamo uzimati u obzir i kada se pojave riječi. Njihovim poticanjem stvaramo kod djece temelje za izgrađivanjem viših razina razmišljanja poput logike (Stanley I. Greenspan, 2009.).

4.3. Najčešće barijere u komunikaciji roditelja i djeteta

Prema hrvatskom jezičnom portalu barijeru definiramo kao određenu smetnju na nekom putu. Sama jezična barijera je definirana kao teškoća u sporazumijevanju između ljudi koji govore različite jezike. Ponekad ti jezici uopće nisu različiti, a na putu kvalitetne komunikacije stoje mnoge barijere i prijete pravilnom razumijevanju. Takvo što se često događa na komunikacijskim relacijama roditelj - dijete (Brajša - Žganec, 2003.).

Upravo zbog toga što roditelji u svojim neizravnim i opširnim govorima kompliciraju, djeca izbjegavaju razgovore. Od odraslih žele razumljive i sažete govore u kojima smo iskreni pri čemu govorimo ono što stvarno mislimo i osjećamo. Kako bi se prepreke u komunikaciji svele na što manju razinu trebamo zadovoljiti dječje potrebe za slikovitim i zanimljivim razgovorima u kojima privlačimo njihovu pažnju. Time se

postiže kvaliteta razgovora i dijete osjećajući ljubav i podršku ima želju i potrebu komunicirati (Brajša - Žganec, 2003.).

Zanemarujući djetetove emocionalne znakove smanjujemo mogućnost kvalitetne komunikacije. Na jednom takvom putu mogu postojati brojne prepreke. Koliko će takvih prepreka biti, to svakako ovisi o roditeljskom uočavanju, prihvaćanju i promjeni istih. Strah roditelja od gubitka kontrole je jedna od većih prepreka u razumijevanju djece, gdje roditelj zbog takvog straha odbija pružiti djetetu da ispuni svoje potrebe i nakane. Ako roditelji ignoriraju osjećaje koji su rezultat manjka samopouzdanja, nastali u njihovom djetinjstvu, teško će moći kod vlastite djece izgraditi samopouzdanje. Pravilno izražavanje osjećaja i misli može biti glavna prepreka u razumijevanju ako se oni krivo shvaćaju, a najveće greške za buduću komunikaciju su sprječavanje djeteta da u potpunosti izrazi sve što osjeća. Ako dijete ne pokazuje svoje emocije, već ih potiskuje, to stvara veliku prepreku u svakodnevnom razgovoru. Jedna od takvih prepreka je i podmićivanje. Takvo što ih ne nadahnjuje na ustrajni napor, već povremene akcije. Nagrade bi se trebale koristiti kao iznenađenje, a ne kao unaprijed najavljena zasluga. Niti obećanja nisu poželjna jer pobuđuju nerealna očekivanja kod djece, a odnose treba graditi na povjerenju koje je teško postići s obećanjima. Upravo iz razloga jer je teško utjecati na nešto što će se dogoditi u nekom budućem vremenu obećanja često stvaraju nepovjerenje između djece i roditelja. Gorke odnose stvorit će i sarkazam koji roditelji ne bi trebali koristiti u razgovoru s djecom. Tako smanjujemo dijete u njegovim vlastitim očima i izazivamo protunapade napadajući ga sarkastičnim izjavama. Na putu dobrih odnosa često stoje i laži, no ponekad su tu jer istina nije dopuštena za reći. Bez obzira na to koliko ružna ona bila djecu trebamo podučavati da je izreknu. Jedino tako ćemo imati iskren odnos i njihovu spremnost da nam se povjere. Djecu od sebe često udaljavamo kritiziranjem i oni se tada osjećaju kao da s njima nešto nije u redu. Onesposobljavajući ih ističući njihove negativnosti radimo kontra efekt. Kako bi smanjili takve utjecaje bitno je izreći potrebnu informaciju bez kritike i uvreda (Haim G. Ginott, 2005.).

4.4. Smjernice k uspješnijoj obiteljskoj komunikaciji

Pri problemima koji se javljaju između djece i roditelja većina je mišljenja da ta rješenja pronalaze odrasli, no jedna psihologinja tvrdi obratno. U njezinoj praksi dijete daje rješenje jer svojim ponašanjem ukazuje na izvor problema te tako potiče roditelje

na primjenu tih rješenja, ali i osobnu promjenu. Nisu sve obitelji sretno obitelji ipak prečesto idealiziramo izgled jedne takve. Svaka ima potencijal da to postane, i to upravo tako što neće idealizirati ono što se zbiva između njenih članova. Jedna sretna obitelj koristi osjećaje kao putokaze i smjernice za daljnja ponašanja. Postupke i odluke temelji na osjećajima, a krize i svađe su njezine sastavnice (R. Sućeska Ligutić, 2013.).

„Dijete postaje putokaz u našem roditeljstvu tek onda kad odustanemo od iluzije da smo pametniji i uvijek znamo najbolje. To je prva lekcija koju trebamo savladati u svom odrastanju kao roditelji.“ (R. Sućeska Ligutić, 2013, 10).

Jedino kada uzimamo sve osjećaje i izražavamo ih pravilno mi možemo razumjeti u potpunosti sebe, ali i onoga drugog sugovornika. Samo tako možemo stvoriti normalnu okolinu u kojoj će međusobna komunikacija unutar obitelji biti na zavidnoj razini (R. Sućeska Ligutić, 2013.).

Kako mi njih možemo gledati kao putokaze koji nam ukazuju da li smo na dobrom putu, baš tako i djeca nas ponekad doživljavaju. Ako se mi ne ponašamo u skladu s onim što govorimo, neće nam povjerovati. Budemo li mi zadovoljni vlastitim životom, pri tome opušteni i nasmiješeni s dozom bezbrižnosti, izazvat ćemo u njima zaključak da život nije toliko strašan. Onoga trenutka kada oni povežu činjenicu da naši savjeti za sreću vode i ne baš tako sretnom životu, kojemu su svjedoci, djeca odbijaju slušati naše savjete jer ne žele završiti poput nas. To ne znači da se mi trebamo pretvarati da smo sretni, ali moramo pronaći životne radosti i uskladiti savjete sa stvarnim situacijama kako bi međuodnos bio funkcionalan. Dok je povjerenje temelj svakoga odnosa ni u ovome ne bi trebalo biti iznimke. Roditeljsko povjerenje je lijek protiv dječje nesigurnosti, a kako bi ga zaslužili trebamo im dati tu priliku. Dajemo li mu do znanja da može i smije, dijete će se truditi i upotrijebiti sve sposobnosti da nas ne razočara. U prvom isprobavanju vlastite samostalnosti mi smo tu za njega, tihi, skoro neprimjetni (R. Sućeska Ligutić, 2013.).

5. POREMEĆAJI U PONAŠANJU

5.1. Poremećaji u ponašanju djece predškolske dobi

Do nedavno je uvriježen pojam za ovakvu skupinu problema bio "poremećaji u ponašanju", no donošenjem nove Nacionalne strategije za prevenciju poremećaja u ponašanju iz 2009. godine (NN, 8/09), dogovoren je novi termin, problemi u ponašanju, koji se onda grana na rizična ponašanja, teškoće u ponašanju i poremećaje u ponašanju. (http://janineigrarije.blogspot.com/2013/08/roblemi-u-ponasanju-djece-predskolske_24.html) preuzeto 14. lipnja, 2018.)

Termin poremećaji u ponašanju odnosi se na skupni naziv za različite forme neadekvatnog, društveno neprihvatljivog, štetnog i inkriminiranog ponašanja djece i mladeži. Pri tome različite vrste poremećaja u ponašanju mogu biti međusobno vrlo usko isprepletene i povezane kako uzrocima tako i posljedicama, kao i načinima interveniranja društva. U svakom slučaju riječ je o ponašanjima kojima djeca i mladi čine određene teškoće, štete, probleme bilo samima sebi, bilo drugoj osobi, skupini ili zajednici. Pri tome takvo ponašanje mora imati negativne reperkusije na obrazovno i radno postignuće djeteta, te njegovo socijalno, kao i ukupno ponašanje i funkcioniranje (Bašić, Koller-Trbović, Uzelac, 2004.).

Očito potreban je veliki oprez kod imenovanja takvih oblika ponašanja jer ona i njihove posljedice, osobito dok još „nisu fiksirani” kao ustaljeni, u vidu osobnog stila, značajke osobnosti i konačno određenje ponašanja nekog djeteta ili mlade osobe, zapravo predstavljaju „SOS – signale”, pozive za pomoć odraslima, prvenstveno onima koji su svojim ulogama, obiteljskim ili profesionalnim, odgovorni za rast, razvoj i sazrijevanje djeteta ili bi to trebalo biti. Nije suviše pretenciozno ni zvati ta ponašanja obrambenim mehanizmima socijalnog tipa (Janković, 1991, 1995.).

Poremećaje u ponašanju vrlo je teško razgraničiti jer se oni isprepliću na najrazličitije načine. Svaka klasifikacija poremećaja u ponašanju umjetna je i nesavršena. Poremećaji u ponašanju dijele se na one pretežno pasivne, odnosno internalizirane i pretežno aktivne ili eksternalizirane. Isto dijete može manifestirati i jedne i druge oblike ponašanja, a neki oblici ponašanja sami po sebi uključuju komponente aktivnog i pasivnog (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Na takvo određenje navodi djetetova izloženost određenim rizičnim činiteljima kao što su loša emocionalna klima u obitelji, stalne napetosti, puno negativnih emocija, sukoba, koje ono najčešće ne može razumjeti jer obitelj doživljava kao organsku cjelinu koje je i same dio. Još nije u stanju odrediti što to oko njega, u njegovoj obitelji ili širem društvu nije dobro, što to ne valja i zbog čega se osjeća sve lošije i nesretnije pa i ljutito jer ne može utjecati ni na događaje ni na sve teža i veća emocionalna opterećenja zbog čega se cijelo njegovo biće spontano, u tom iracionalnom stanju užasa kojemu ne vidi kraja, a silno ga muči i onemogućuje uspostavljanje, za normalno funkcioniranje neophodne bio-psiho-socijalne ravnoteže, pokušava braniti tražeći pomoć izvana (Janković, 2012.).

U stanju stalne neugode, pritisaka najrazličitijeg tipa sve do beskonačne spirale zlostavljanja ili, suprotno tome, nebrige, zanemarivanja, zapuštanja, dijete sve teže može dobro funkcionirati jer mu nisu zadovoljene osnovne biološke, psihološke, a osobito emocionalne (osjećaji, osobito ljubav) i socijalne (kvalitetna komunikacija) potrebe. Pogotovo se ne može normalno razvijati sazrijevati, formirati u uravnoteženu, kvalitetnu, uspješnu i zdravu osobu (Janković, 2012.).

Ne prepozna li okolina takva različita, na prvi pogled „nesvrshodna”, „nerazumna” ili „zločesta”, djetetova ponašanja kao znak njegove nemogućnosti normalnog funkcioniranja pod tolikim pritiscima, ali i povjerenja prema odraslima, i ne potruži se ukloniti činitelje rizika ili se s njima što uspješnije suočiti, kroz određeno vrijeme ta će se ponašanja „fiksirati” pa i progredirati (Janković, 2012.).

Danas je već opće poznato da se poremećaji u ponašanju djece i mladeži najčešće razvijaju postupno od blagih, manje ometajućih i obično manje primjetnih prema težim, očividnijim, i opasnijim poremećajima, iako su moguća odstupanja od tog pravila (Janković, 2012.).

Rano prepoznavanje poremećaja u djetinjstvu izuzetno je važno. Osim što se, ako se na vrijeme ne tretiraju, mogu razviti u psihičke poremećaje u odrasloj dobi, čak i prolazni poremećaji u djetinjstvu mogu imati teže posljedice tako što ometaju djetetov prirodni proces razvoja i učenja; dijete teže svladava ključne razvojne zadatke pojedine dobi (kao što su razvoj samopoštovanja, uspostavljanje adekvatnih socijalnih odnosa s vršnjacima, rješavanje interpersonalnih konflikata te usvajanje akademskih vještina). (Živčić – Bečirević, Smojver-Adžić, 2003.)

Osnovni zadaci predškolske dobi su usvajanje samokontrole, samopouzdanja (oslanjanja na sebe) i kontakata s vršnjacima kroz koje dijete uči osnove socijalnog razumijevanja, razvija adekvatne socijalne vještine i uči kontrolu emocija, posebice ljutnje. Poremećaji u djetinjstvu definiraju se na osnovi utvrđivanja odstupanja od normalnog razvoja. Kao najčešći kriterij za definiranje normalnosti koristi se ono što je prisutno kod većine djece određene dobi (Campbell, 1986.). Na ranom je uzrastu teško razlikovati problemna ponašanja od različitih oblika ponašanja koja mogu biti izazovna za okolinu, a koja su još uvijek dobno prikladna. Često je nejasno je li neko problemno ponašanje znak pojave poremećaja ili samo karakteristika teške, ali prolazne razvojne faze (Campbell, 1995.). Eksternalizirani simptomi u ranom djetinjstvu (kao što su neposlušnost, visoka razina aktivacije, agresivne reakcije i slaba kontrola impulsa) se smatraju tipičnim ponašanjima u toj dobi s vrlo slabim implikacijama za kasniju prilagodbu (Campbell, Shaw i Gilliom, 2000.). Pedijatri često umiruju roditelje porukom da će takva problemna ponašanja dijete "prerasti". (Živčić – Bečirević, Smojver-Adžić, 2003.)

5.2. Vrste poremećaja u ponašanju

5.2.1. Internalizirani (pasivni) poremećaji u ponašanju

Plasljivost

Zapravo se može reći da se radi o poremećaju adaptacije s jedne strane te o pretjeranoj reakciji na prethodne konflikte i neodgovarajućem stavu prema poznatim situacijama (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Košiček i Košiček, 1967. (prema Bouillet i Uzelac, 2007.) navode kako je plasljivost pokazatelj djetetove nesigurnosti, osjećaja ugroženosti i manjka samopouzdanja. To je poremećaj u ponašanju koji ukazuje na to da dijete ne vjeruje u mogućnost vlastite afirmacije, da se ono ne usuđuje izraziti vlastitu osobnost, ne usude se stupiti s drugima u natjecanje ili pak braniti svoj društveni status. Plasljiva se djeca osjećaju bespomoćno, u svemu oko sebe vide opasnost, nemaju dovoljno energije da se odupru svojoj plasljivosti, boje se samostalno poduzeti bilo što, boje se suočavanja s nepoznatom situacijom, s nepoznatim ljudima, zadaćama, odgovornošću, samostalnog nastupanja, pokazivanja vlastitih sposobnosti, znanja ili vještina.

Povučenost

Klarin, 2002. (prema Bouillet i Uzelac, 2007.) navodi da je povučenost karakteristična za djecu koja su pretežito tiha, mirna, osamljena, mnogo maštaju, često napuštaju igru, nezadovoljna su, nemaju stalne prijatelje, češće biraju društvo starijih ili pak mladih osoba. Ono je česta popratna pojava plašljivosti, a odraz je nepovjerenja i nesigurnosti u druge osobe. Posrijedi je manjak zadovoljavajućih socijalnih odnosa, koji rezultiraju neugodnim emocionalnim stanjem, a najčešće su to potreba za ljubavi i pripadanjem.

Povučeno dijete iziskuje mnogo pažnje i osjećaja i ništa se ne može postići silom. U mnogočemu veliku ulogu u razvoju povučenosti ima sam roditelj koji zbog određenih strahova ne dopušta komunikaciju s okolinom i uvijek je prisutan uz njega. (<http://vrticigra.hr/poremecaji-u-ponasanju-kod-djece-predskolske-dobi/>) preuzeto 20. lipnja, 2018.).

Potištenost

Potištenost je poremećaj u ponašanju koji prethodi depresiji, odnosno osjećaju očaja i beznađa, koji blaže i kratkotrajno, a ponekad intenzivnije i dugotrajnije, prevladava nad drugim osjećajima pojedinca. Uz to je jedan od simptoma na ugrožavajuće životne promjene kojima se osoba ne uspijeva prilagoditi, smanjuje mogućnost koncentracije, čitanja, pisanja, komunikacije, a odražava se i na cjelokupno socijalno funkcioniranje (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Potištenost, kao preteča depresivnosti, česta je pratilja povučenosti i plašljivosti, pogotovo ako su ti poremećaji u ponašanju posljedica neprestanoga psihičkog zlostavljanja te ako djeca rastu nevoljena, odbačena i zapostavljena (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Košiček i Košiček, 1967. (prema Bouillet i Uzelac, 2007.) navode opis potištenog djeteta, te ga opisuju kao mrzovoljno, otesito, šutljivo, bezvoljno, pasivno, povučeno, umorno, tjeskobno, plačljivo i zabrinuto dijete koje se često tuži na bolove, spava nemirno, izostaje apetit, rastreseno je, nesnošljivo i razdražljivo.

Nemarnost i lijenost

Učestali neuspjesi ostavljaju dubok trag i mogu nepovoljno djelovati na razvoj samopouzdanja ili motivacije za daljnji rad kod djeteta, te također mogu nepogodno djelovati na usvajanje različitih znanja, navika i vještina (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Košićek i Košićek, 1967. (prema Bouillet i Uzelac, 2007.) navode kako se ponekad nemarnost može uočiti već i kod djece predškolske dobi pri čemu su takva djeca troma, lijena, bez inicijative, ne prihvaćaju nikakve aktivnosti spontano, u svemu očekuju neki poticaj ili pomoć odraslih, sve rade preko volje, površno i neuredno. Na psihičko i socijalno podrijetlo nemarnosti upućuje činjenica da dijete nije uvijek jednako tromo i nezainteresirano u svim situacijama.

Nesamostalnost i osjećaj bespomoćnosti, odnosno kronični osjećaj nemoći u određenoj situaciji ili vjerovanje kako će situacija završiti negativnim ishodom bez obzira na vlastito ponašanje. Zbog toga se pojavljuje pasivnost i povlačenje, uz postepeno gubljenje uvida u činjenicu da postoji moguće rješenje. (Jensen, 2000.; prema Bouillet i Uzelac, 2007.).

Razvoju nemarnosti i lijenosti pridonosi pretjerano maženje i popustljivost roditelja, prilikom čega dolazi do razmaženosti. Osim neprimjerenim odgojnim postupcima, nemarnost i lijenost mogu uzrokovati osvetoljubivost, ljubomora, neprikladni odgojni zahtjevi, ali i organska oštećenja, kronične bolesti i slično (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Neurotski uvjetovani internalizirani (pasivni) oblici poremećaja u ponašanju

Rijetko se u praksi susreću djeca koja očituju samo jedan oblik poremećaja u ponašanju. Isti etiološki činitelji pogoduju razvoju različitih poremećaja u ponašanju pa stoga ne iznenađuje visoka razina povezanosti internaliziranih poremećaja u ponašanju s različitim psihičkim poremećajima. Uz psihičke poremećaje (koji mogu nastati ukoliko pravovremena intervencija izostane), posebna se pozornost mora obratiti i na psihičke poremećaje koji uz psihološki ili medicinski, zahtijevaju i odgojni tretman. Primjer tome su neuroze, psihosomatske smetnje, poremećaj ili deficit pažnje, psihoze i druge smetnje (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Uzelac 1995. (prema Bouillet i Uzelac, 2007.) navodi kako su ti poremećaji česti kod ponašanja koja se susreću kod pasivnih poremećaja u ponašanju, a očituju se kroz ponašanja kao što su rastresenost, plačljivost i nezainteresiranost.

5.2.2. Eksternalizirani (aktivni) poremećaji u ponašanju

Nediscipliniranost (nepoštivanje autoriteta i pravila)

Koller- Trbović, 2005. (prema Bouillet i Uzelac, 2007.) tvrdi da nedisciplinirano ponašanje obuhvaća manifestacije ponašanja koje su više ili manje izravno povezana s nepriznavanjem odgojnog autoriteta, a uz to se još i aktivno suprotstavljaju autoritetu. Riječ je o aktivnoj ili pasivnoj neposlušnosti koja može biti produkt otpora, neprihvatanja svih ili sasvim određenih autoriteta, ali i ostalih etioloških činitelja. Normalno je i prirodno da svako dijete ponekad prkosi disciplini, a o ozbiljnijem se poremećaju govori kada takvo ponašanje neko dijete neprekidno manifestira duže vrijeme i kada takvo ponašanje znatno remeti njegovo socijalno funkcioniranje te je štetno i na društvenoj, ali i individualnoj razini. Taj oblik ponašanja karakterizira tvrdoglavost, otpor zapovijedima, nespremnost na kompromise, popuštanje ili pregovore s odraslima ili čak pregovore s vršnjacima. Može biti riječ o namjernom ili trajnom ispitivanju granica, koje karakterizira ignoriranje naredbi, svade ili nepriznavanje vlastite krivnje za učinjene pogreške.

Otvoreni prkos prepoznaje se u nizu ponašanja kao što su odbijanje zahtjevima, uporni plač bez opravdanog razloga, udaranje nogama o pod, napadaji bijesa, lupanje šakom po stolu, valjanje po podu i slično, a prikriiveni je prkos pretežno se očituje kroz ponašanje koje se opaža kao površno obavljanje zadaća ili njihovo sustavno izbjegavanje, zatim nekontrolirano mokrenje, regresivno ponašanje, indiferentnost na kazne i slično. Prkosno ponašanje autori često shvaćaju kao prethodnicu agresivnog ponašanja (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Period prkosa odrasli mogu shvatiti kao vrlo opterećujući, no činjenica jest da je ovo vrlo važan period koji od odraslih zahtijeva strpljenje i razumijevanje. U to vrijeme, kada se kod djece razvija prkos, počinje se razvijati i savjest, odnosno tek tada dijete može naučiti razliku između dobrog i lošeg. Pritom, djeca ispituju svoje granice, pitaju se o svojem ponašanju, a od odraslih očekuju objašnjenje na sva pitanja koja postavljaju (Rumpf, 2006.).

Proces odgoja mora se događati bez prisile, uz postepeno postavljanje zahtjeva i otvoreno isticanje svakog djetetovog postignuća ili uspjeha. Iznimno je važno s djetetom imati dogovorena pravila ponašanja i utvrditi odgovornost i zadaće svih sudionika odgojnog procesa. Sadržaj odgojnog procesa ovisi o samoj etiologiji, prognozi i trajanju konkretnog poremećaja. U radu s takvom djecom treba uključiti sve komponente i sva područja, a to su: obitelj, stavovi, interesi, navike i konkretno ponašanje (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Agresivno ponašanje

Rigby, 2000., Debarbieux, 2002. i dr. (prema Bouillet i Uzelac, 2007.) navode kako agresivno ponašanje obuhvaća širok raspon ponašanja kojima je zajedničko obilježje nanošenje štete ili povrede osobama ili stvarima, ili pak namjera da se nanese šteta općenito. Prema različitim kriterijima, taj se velik broj ponašanja može svrstati u manji broj vrsta ili kategorija agresivnosti. Jedna od najčešćih i najpoznatijih podjela agresivnosti, dijeli agresivnost na: fizičku, socijalnu i psihološku. Fizičko agresivno ponašanje uključuje sve vrste udaraca, guranja ili razbijanja, dok psihološko uključuje verbalne uvrede, dobacivanja, ponižavanje, ucjene, prijetnje i slično.

U ranim međuljudskim konfliktima mala djeca razvijaju i uče učinkovite socijalne strategije kojima se mogu izboriti za svoja prava i sama rješavati socijalne konflikte. U doticaju s konfliktima, djeca uče važne lekcije koje im pomažu da se kasnije aktivno kreću u širem socijalnom okružju. Određena doza agresije ne samo da olakšava razvoj tih vještina, već potiče i suparničko ponašanje tijekom igranja i dovodi do uspješnijeg savladavanja zahtjeva koje svakodnevnica donosi. Doduše, oblici i uzorci agresivnosti mijenjaju se tijekom razvoja djeteta (Essau i Conradt, 2006.).

Važni preduvjeti za razvoj djece su: poticanje, vođenje i na kraju - mir. Poticanje podrazumijeva mogućnost igre, odnosno prostor i vrijeme za igru. U poticanje također spadaju interes za sve ono što dijete donosi kući, povjerenje koje se da djetetu te stalno ohrabrivanje djeteta. S druge strane, vođenje podrazumijeva postavljanje jasnih granica, potpomaganje, primjereni zahtjevi i učestalo davanje primjera (Rumpf, 2006.).

Kod djece predškolske dobi tretmani za suzbijanje agresije usmjereni su na obitelj te odgojne metode, odnosno roditelje kao predstavnike okruženja koje

socijaliziraju dijete. Polazi se od toga da su roditelji najvažniji pojedinci koji mogu omogućiti djeci da nadvladaju negativne obrasce ponašanja. Roditeljima je bitno dati upute za prikladne odgojne postupke i stjecanje sposobnosti nadzora ponašanja i potrebno je surađivati s njima kako bi se unaprijedio razvojni plan koji oni provode kod kuće (Essau i Conradt, 2006.).

Patterson, 1982. (prema Berk, 2008.) tvrdi kako se tretman agresivne djece mora početi rano, prije nego se njihovo antisocijalno ponašanje uvježba do te razine da ono postaje gotovo nepromjenjivo. Važno je prekinuti krugove hostilnosti između članova obitelji te ih zamijeniti interakcijskim stilovima koji su učinkoviti.

Laganje

Prvi oblici laganja pojavljuju se najčešće u ranom djetinjstvu, odnosno između četvrte i pete godine života, a rijetko kad i prije. Djeca lažu u svrhu postizanja željenog cilja, opravdavanja, prikrivanja i izbjegavanja kazne, neželjenog posla, dobivanja nagrade i slično. Modaliteti laganja svode se na iskrivljavanje istine ili prešućivanje, dopunjavanje djelomično poznate istine ili izmišljanje pojedinosti i priča koje ne postoje (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Vodak i Šulc, 1966. (prema Bouillet i Uzelac, 2007.) navode kako je bitno razlikovati dječju laž, zablude i neistine. Dječje zablude su vezane za nedostatak mogućnosti za proces uopćavanja i nesposobnost razlikovanja stvarnosti od fikcije.

Za laži iz mašte karakteristično je da se pojavljuju u društvu vršnjaka te se očituju pretjerivanjem ili izmišljanjem situacija i događaja. Kod takvih je laži najčešće riječ o želji za postizanjem prestiža u društvu. O laži kao simptomu bolesnih stanja može se govoriti kada su ispunjeni sljedeći kriteriji: namjera stjecanja izravne ili neizravne koristi je mala ili nije uopće izražena, pojavljuje se sustavnost bez utjecaja primjera iz sredine djeteta, laže se bez objektivnih razloga, jasno je izražena povezanost s drugim simptomima bolesti i emocionalna komponenta ponašanja je pretjerana, a ponekad čak premalo izražena (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Jedini način odvikavanja od laganja je kreiranje odgojnih sredina u kojima je laganje nepotrebno, odnosno u kojoj se umanjuje djelovanje etioloških činitelja koji su doveli do te laži, a ujedno to mora biti sredina u kojoj se njeguje istinoljubivost i međuljudski odnosi (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Hiperaktivnost, ADHD

Sekušak- Galešev, 2005. (prema Bouillet i Uzelac, 2007.) tvrdi kako su hiperaktivnost, Attention Deficit Hyperactivity Disorder, ADHD, hiperaktivni poremećaj/ pomanjkanje pažnje, jedni od naziva za poremećaj nedostatka inhibicije ponašanja koji se očituje kao razvojno neprikladan stupanj nepažnje, pretjerane aktivnosti i impulzivnosti.

ADHD nije samo razvojna faza koju dijete prerasta i nije uzrokovana roditeljskim neuspjehom u odgoju, niti je znak da je dijete „zločesto“. To je poremećaj, ili problem, koji je često izvor zabrinutosti roditelja, nastavnika ali i same djece kod koje je poremećaj uočen. Vrlo je bitno razlikovati hiperaktivnost i pretjeranu aktivnost koja je normalno dječje ponašanje koje dijete manifestira kroz određene faze razvoja, a najčešće je to do dobi od četiri godine (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Cvetković- Lay, 2006. (prema Bouillet i Uzelac 2007.) navodi navode nekoliko obilježja djece s poremećajem hiperaktivnosti, pa prema tome djeca koja imaju taj poremećaj teško sjede mirno, često im se pozornost narušava vanjskim podražajima, ne mogu se mirno igrati, često govore previše, često upadaju drugima u riječ ili prekidaju tuđu igru, često djeluju kao da ne slušaju kada im se osoba obraća, često se bave fizički opasnim aktivnostima i pritom ne uviđaju moguće posljedice i slično.

Budući da hiperaktivna djeca obično imaju loše mišljenje o sebi, s takvom se djecom nikako ne može pretjerati s pohvalama. Takva djeca trebaju pomoć kako bi se mogla kritički osvrnuti na svoje neuspjehe kako bi ih mogla sagledati u pozitivnom svjetlu (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Takva djeca su često svjesna svoje izoliranosti i odbačenosti i unatoč tome što pokušavaju to promijeniti, ona to ne znaju, niti su u stanju učiniti to sama (Bouillet i Uzelac, 2007.).

Fedeli (2015.) navodi kako je stručnu pomoć poželjno potražiti ako se ponavljaju sljedeći simptomi: dijete manifestira impulzivno i hiperaktivno ponašanje znatno više u odnosu na svoje vršnjake; dijete je u potpunosti odsutno, unatoč opomenama odraslih; drugi roditelji ili učitelji primjećuju i tvrde da je dijete mnogo nemirnije u odnosu na drugu djecu iste dobi; roditeljima je potrebno mnogo više vremena i energije za kontroliranje djetetovog ponašanja; ostala djeca se ne žele igrati s djetetom iz razloga što je dijete jako agresivno ili nemirno; dijete stalno upada u male nevolje; dijete ima epizode bijesa i pri najmanjim nepovoljnim okolnostima; roditelji su iscrpljeni i lako planu kada se suoče s problemima svojeg djeteta.

Kažnjavanje se preporučuje primjenjivati tek u iznimnim situacijama, a čak ni onda se ne bi smjelo raditi o kazni već o snošenju unaprijed dogovorene posljedice za određeno ponašanje. Takav način kažnjavanja jest sastavni dio postupka discipliniranja (Fedeli, 2015.).

Hipoaktivnost- sindrom iscrpljenosti

Hipoaktivna djeca imaju mnogo toga zajedničkog u odnosu na hiperaktivnu djecu, no ipak, ima i mnogo znatnih razlika. Kod hipoaktivaca ne funkcionira alarmni uređaj za poziv u pomoć pa iz tog razloga oni rjeđe od hiperaktivne djece izazivaju pozornost, a samim time im se i rjeđe pruža profesionalna pomoć. Hipoaktivnost je izraz iscrpljenosti umno-duševnih snaga, a pretežne reakcije takve djece su: plač, samosažaljenje i povlačenje u sebe (Klammrodt, 2007.).

Takva su djeca rezignirana i povlače se u sebe, a svoju agresivnost ne usmjeravaju prema vanjskom svijetu nego prema sebi samima. Unutrašnje se napetosti kod takve djece ne smanjuju nego pojačavaju i tu počinje samouništavanje koje ih kasnije čini sklonijima depresiji i ostalim teškim duševnim bolestima. Djeca koja očituju hipoaktivni poremećaj češće završavaju kasnije u kakvoj psihijatrijskoj klinici, dok s druge strane djeca koja očituju hiperaktivni poremećaj završavaju u kojekakvim kaznenim ustanovama. O uzrocima hipoaktivnosti do sad se samo nagađalo, a jedna od pretpostavki jest pogreška u odgoju, zatim slijede: neprevladani doživljaji iz raznog djetinjstva, društvena sredina, pogreške u prehrani i drugo (Klammrodt, 2007.).

5.3. Rizični i zaštitni čimbenici

5.3.1. Djeca i mladi "u riziku"

Raspon u kojem djecu i mlade nazivamo "u riziku" varira ovisno o različitim autoritetima s područja psihologije, obrazovanja, sociologije, medicine i drugih područja. Termin "u riziku" se u zadnjih nekoliko godina profilirao i postao osnovni termin kojim se opisuju djeca i mladi koji se nalaze na putu prema mnogobrojnim problemima koji prijete njihovom pozitivnom razvoju i uspješnoj prilagodbi u društvu u kojem žive. Drugim riječima, termin "u riziku" koristi se kako bi se opisala djeca i mladi koji doživljavaju velik broj poteškoća, od izloženosti perinatalnog stresa, siromaštva, zlostavljanja, smrti roditelja do školskog neuspjeha, maloljetničke trudnoće i delikvencije što ih "vodi" u daljnja rizična ponašanja. U zadnjih desetak godina identifikacija djece/mladih "u riziku" se razvila u nastojanje da se detektiraju djeca/mladi koji bi kasnije mogli biti uključeni u disfunkcionalna ponašanja ili viktimizaciju (Bašić, Koller-Trbović, Uzelac, 2004.).

5.3.2. Koncept rizika i zaštite

Kako bi se bolje razumio termin "u riziku" potrebno je dobro razumjeti koncept rizika i zaštite odnosno koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika. Naime, oba koncepta se nadopunjuju i mnogi autori objašnjavajući jedan koncept koriste i drugi i obrnuto. Koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika koji utječu na dijete ili mladog čovjeka tijekom njegova života, a nalaze se u osobinama djeteta te užem (obitelji, vršnjaci) i širem (škola, zajednica) socijalnom okruženju. Rizični čimbenici definiraju se kao bilo koji utjecaji koji pojačavaju vjerojatnost prvog pojavljivanja poremećaja, napredovanja prema vrlo ozbiljnom stanju, te podržavanju problematičnih stanja. Rizični čimbenici odnose se podjednako na one iz područja prenatalnog i biološkog do širokih okolnosti i uvjeta života koji pogađaju djecu. Snaga djeteta da se odupre takvim utjecajima, odnosno usprkos njima ne razvije problematična ponašanja, jest ono što se odnosi na zaštitne čimbenike (Bašić, Janković, 2001.).

Zaštitni čimbenici su, dakle oni uvjeti koji "štite" mlade ljude od negativnih posljedica izloženosti riziku i to kroz smanjivanje utjecaja rizika ili utjecanje na način na koji će mladi ljudi odgovoriti na rizik, odnosno, rizične čimbenike. Zaštitni čimbenici su sljedeći: karakteristike temperamenta, vještine i vrijednosti koji vode

učinkovitim korištenju potencijala, te otvorenost prema prilikama u važnim životnim trenucima. Nadalje, individualni zaštitni čimbenici u ranom djetinjstvu su "lak" temperament koji izaziva pozitivne reakcije kod primarnog skrbnika i autonomija uz sposobnost traženja pomoći, dok su kod adolescenata zaštitni čimbenici učinkovita komunikacija, vještine rješavanja problema, inteligencija i akademska kompetencija, vjerovanja u vlastitu učinkovitost te pozitivna slika o sebi. Mnogi autori rizik i zaštitu za razvoj rizičnih ponašanja smještaju u djetetovo šire i uže okruženje te u njega samog. Ishodi za dijete ovisit će, ne samo o omjeru rizika i zaštita koje ono nosi u sebi, već i rizicima i zaštitama koje okruženje u kojem živi ima te o interakciji svih čimbenika (Zloković, Vrcelj, 2010.).

5.3.3. Koncept otpornosti

Koncept otpornosti djeteta/mladog čovjeka je još jedan koncept koji se vrlo često koristi kada se opisuju djeca i mladi "u riziku". Koncept otpornosti nastavlja se na koncept rizika i zaštite te se koristi kako bi se opisala djeca koja postižu pozitivne rezultate, unatoč riziku kojemu su izložena. Autori opisuju otpornost i kao opći okvir sustava vjerovanja kroz koji pojedinci procjenjuju događaje i situacije u okolini. To im dopušta da definiraju situacije iz svoje okoline kao izazov i mogućnost za djelovanje s razumijevanjem, povjerenjem, i ustrajanjem u savladavanju posljedica povezanih s nesrećama, putem ovladavanja okolinom i individualne prilagodbe. Čini se važnim napomenuti da otpornost nije stalno konstitucionalno obilježje, već je proces, i izbor koje pojedinac čini u ključnim situacijama svojeg života mogu uvelike utjecati na taj proces (Bašić, Koller-Trbović, Uzelac, 2004.).

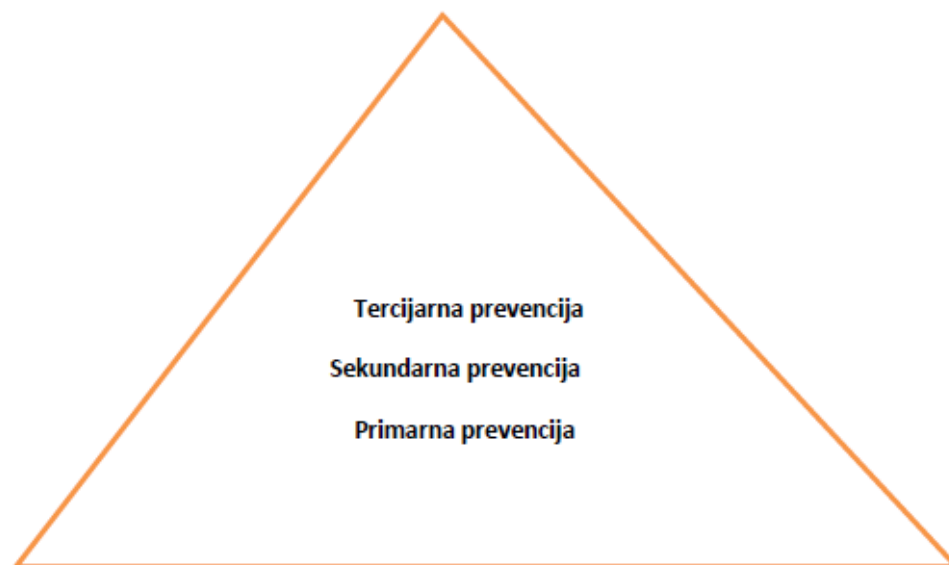
5.3.4. Koncept pozitivnog razvoja

Još je jedan koncept "koncept pozitivnog razvoja" potrebno spomenuti, budući da se vrlo često spominje uz koncepte "mladih u riziku", koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika i koncept otpornosti. U podlozi pozitivnog razvoja shvaćanje je kako mladi ljudi oslobođeni od problema nisu u potpunosti pripremljeni za život. Pretpostavljalo se da, ukoliko nema problema, pozitivan razvoj dolazi sam po sebi, prirodno. Ipak, nepostojanje rizičnih ponašanja ne znači istovremeno i pripremljenost za budućnost. To znači da djeca i mladi koji pohađaju školu izbjegavaju sukobe sa zakonom i ne konzumiraju droge, nisu istovremeno "opremljeni" za ispunjavanje teških zahtjeva odrastanja i odrasloga doba (Bašić, Ferić, Kranželić, 2001.).

Bronfenbrenner (1979, prema Bašić, Koller-Trbović, Uzelac, 2004.) vjeruje da socijalni kontekst interakcija iskustava pojedinca određuje stupanj kojim pojedinac može razviti i realizirati svoje potencijale u psihičkom (psihosocijalnom) i fizičkom smislu. Osnova ekološkog sustava za njega čine četiri eko sustava formiranih oko djeteta: 1. Mikrosustav- sustav u kojem dijete živi određeno vrijeme; obitelj, škola, susjedstvo. 2. Mezosustav- sustav u kojem dijete živi u odnosu između više mikrosustava; obitelj i škola, obitelj i susjedstvo, obitelj i lokalna zajednica. 3. Egzosustava- sustavi i mjesta u kojima dijete nije aktivan sudionik, ali koja utječu na njega; posao roditelja, školske vlasti, organizacije slobodnog vremena. 4. Makrosustav- šira lokalna zajednica, društvo koje daje instrukcije za egzo, mezo i mikro sustave i koje diktira promjene u njima.

5.4. Prevencija poremećaja u ponašanju

Prevencija poremećaja u ponašanju je složeni proces koji podrazumijeva sustavno djelovanje u ekološkom sustavu djece i mladih. Taj ekološki sustav podrazumijeva 3 razine djelovanja: 1. Individualna razina djelovanja, tj. pojedino dijete odnosno mlađu osobu; 2. Neposredno okruženje koje uključuje sve značajne grupe u životu djeteta, od kojih je nedvojbeno najznačajnija obitelj, a zatim vršnjačka skupina te neposredno školsko okruženje; 3. Šire okruženje, odnosno zajednica kao razina djelovanja, koja se odnosi na široki raspon činitelja, koji mogu olakšati ili otežati djelovanje na prethodne dvije razine; ti se činitelji mogu kretati od sustava vrijednosti u pojedinoj zajednici do razine organiziranosti, koordiniranosti i dostupnosti pojedinih službi i programa (Bašić, Ferić, Kranželić, 2001).

Slika 2 - Shematski prikaz razina prevencije poremećaja u ponašanju (Bašić, Ferić, Kranželić, 2001).

Model shematski prikazuje piramidu (trokut) usmjeravan na stabilnost koncepcije, stabilnu viziju preventivnog pokreta ili kretanja prema ukupnosti ulaganja na svim razinama prevencije, od „normalnosti“, različitih razina rizičnosti do ozbiljnih rizičnih ponašanja i poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U bazi piramide nalazi se primarna prevencija unutar koje se ogleda ulaganje u ukupnost kvalitete življenja cjelokupne populacije jedne zajednice (od lokalne, županijske do državne), kroz redovite socijalne i druge zajednice, organizirane za zadovoljavanje potreba djece, mladeži i odraslih osoba (vrtići, škole, institucije slobodnog vremena, institucije zabave, udruge civilnih društva). Ova razina odgovara tzv. univerzalnoj prevenciji, odnosno univerzalnim preventivnim programima. U nastavku piramide, u svojevrsnoj sredini koja upućuje na promatrani problem, stupnjevi rizika za koje se određuju programi, kao i neki konceptualni dogovori, nalazi se tzv. sekundarna prevencija ili ciljane/selektivna prevencija, te različiti programi ranih intervencija. Na toj razini nalaze se ulaganja i osnaživanje preko specifičnih programa za uzorke rizične populacije ili populacije kod koje se zbog rizičnih uvjeta problemi na planu ponašanja tek očekuju ili su jako vjerojatni. Na vrhu piramide (treća razina prevencije) nalazi se ulaganje u specifične programe – intervencije za uzorke djece, mladih i odraslih osoba s razvijenim poremećajima u ponašanju čija složenost i trajanje određuju posebno programirane, specifične i složene tretmane. Ono što prevenciju čini znanošću jesu tipovi istraživanja

koji daju odgovor na pitanje postojanja prevelike varijacije problema u datoj populaciji (epidemiologija) te što se može učiniti da se zaustave takvi problemi (preventivne intervencije) (Bašić, Ferić, Kranželić, 2001.).

5.4.1. Obitelj kao čimbenik prevencije poremećaja u ponašanju

Obitelj je glavni zaštitni činitelj tijekom rasta i razvoja svakoga čovjeka koji, preuzimanjem te uloge, ima zadatak kompenzirati, suzbijati i uklanjati činitelje rizika koji bi mogli imati pogubne posljedice na dijete u bilo kojem aspektu njegova života i djelovanja. No nisu rijetke situacije kad obitelj, iz najrazličitijih razloga, umjesto da bude zaštitni, postaje činitelj rizika pa može ugroziti skladan i zdrav razvoj u njoj rođene djece i tako dovesti novorođenoga, malog čovjeka u apsurdnu situaciju da mora tražiti druge zaštitne činitelje izvan svoje obitelji kako bi ga zaštitili od vlastitih prokreatora (Bašić, Janković, 2001.).

Nažalost, takve situacije nisu ni izdaleka tako rijetke kao što bi se mislilo. MUP RH dnevno, u prosjeku, prijavljuje čak 3,8 zlostavljanja djece i mnogostruko više (oko 28) obiteljskih nasilja. No, u najvećem broju slučajeva i obitelj porijekla u djetinjstvu i vlastitog izbora u odrasloj dobi jest glavni zaštitni činitelj, ne samo djeci tijekom rasta i razvoja, nego i odraslima u njihovoj životnoj borbi s brojnim činiteljima rizika koji ugrožavaju njih same ili njihove bližnje. Takvi vanjski rizici kao i zaštitni činitelji dolaze ponajprije iz užega obiteljskoga i radnoga okruženja članova obitelji, a najčešće iz njihove lokalne zajednice (www.pravnadatoteka.hr) preuzeto 22. lipnja, 2018.).

Svaka obitelj, osim toga što je osnovna stanica cjelokupnog društva, bitan je element lokalne zajednice u kojoj obitava, ali i funkcionira u svim aspektima svoga djelovanja. Ona tu zadovoljava sve svoje osnovne potrebe i potrebe svojih članova, komunicira s okolinom u stalnom procesu interakcije više ili manje bitnih elemenata lokalne zajednice te prolazi kroz sve faze obiteljskog životnog ciklusa koji je i sam za sebe jedan od važnih činitelja funkcioniranja obitelji, njenih članova pa i lokalne zajednice, ovisno o tome koji je stadij životnog ciklusa prevladavajući u obitelji (Glick, Keeler, 1980, prema Bašić, Janković, 2001.).

6. RANE RODITELJSKE PORUKE

Oduvijek se onome što su roditelji govorili svojoj djeci o tome što je dobro i što je loše, lijepo ili ružno kao važnim odrednicama kojih se treba pridržavati u životu, duhovnim ili životnim kategorijama, ali i o svakodnevnim stvarima, davalo veliko značenje (Janković, 2012.).

Te su se upute i znanja prenosile u obiteljima kao svojevrsno posebno vrijedno obiteljsko blago. Potomci su se tih maksima beskompromisno pridržavali tijekom života, a kada bi došlo vrijeme da i njihova djeca dorasla i postala vrijedna takve mudrosti, predavali bi joj to blago s posebnom pažnjom! Obično je uz te ključne riječi vezana i prikladna priča koja im je davala dodatni značaj (Janković, 2012.).

Tako je to s roditeljskim porukama kojih su ljudi svjesni ili ih osvijeste u situacijama u kojima odnekud izrone u njihovim vlastitim ponašanjima ili izjavama upućenima vlastitoj djeci. Iskustvo pokazuje da su mnoge roditeljske poruke, upućene riječima ili na drugi način, iz različitih razloga potisnute ili doživljavane kao neke nevažne reakcije. Unatoč tome, one su u određenom trenutku djelovale poticajno, blagotvorno, a u drugom nepoželjno, bolno ili čak traumatizirajuće i ostaju pohranjene, skrivene u nekom kutku svijesti, potisnute, pa su rijetko jasno osviještene. Ipak njihov učinak nije zanemariv (Janković, 2012.).

Svaka osoba, pa i roditelji ima tri ego stanja (roditelj, odrasli i dijete, s tim da se u TA razlikuje „njegujući“ i „kritički“ roditelj te „slobodno“ i „prilagođeno dijete) i iz svakog od tih stanja šalje verbalne i neverbalne poruke svojoj djeci. U skladu s tim koje, koliko imperativne i kako oblikovane poruke najčešće roditelji šalju svojoj djeci, ograđuju im više ili manje kruto zatvaraju prostor u kojem se mogu kretati, ne samo u fizičkom, nego osobito u psihološkom smislu (Janković, 2012.).

Čitav taj sklop ranih poruka, ranih odluka, „životnih skriptova“, osnova je iz koje djeca stvaraju vlastitu definiciju sebe, drugih i svijeta u cjelini. Kakve će odluke donijeti pojedino dijete, teško je reći, ali je lakše odgonetnuti koji će roditelji vjerojatno više utjecati na donošenje negativno orijentiranih „skriptnih“ odluka. To su roditelji koji otežavaju ili onemogućuju rast i razvitak djetetove autonomije, stvaranje pozitivne slike o sebi, bazične sigurnosti i uspješne emocionalne, obiteljske i socijalne prilagodbe. U skupinu roditelja koji otežavaju ili onemogućuju rast i razvitak autonomije djece

ubrajaju se sljedeći tipovi: prekritički, prezaštitnički, nedosljedni, svađalački, neuključeni, preorganizirani i prezahtjevni roditelji (Janković, 2012.).

Prekritički roditelj šalje takozvane otpisujuće (discount) direktne i indirektne negativne poruke („Ništa ne možeš dobro učiniti!“, „Uvijek propuštaš najvažnije i koliko god se trudio, tvoj je uspjeh dvojben!“ i sl.). (Janković, 2012.)

Prezaštitnički roditelj će također poslati poruke koje su otpisujuće, ali ne posve jasno nego prikriveno, u podtekstu („Daj da to ja napravim umjesto tebe“, „Meni je to lakše...usput...samo po sebi pripadajuće...“). (Janković, 2012.)

Nedosljedni roditelj izrazi o istoj stvari jedan dan jedan stav, a drugi dan neki sasvim drugi (jedan dan vrlo uvjerenom kaže: „Brinem se za tebe, moraš doći kući na vrijeme“, a drugi dan bez trunke odgovornosti i kritičnosti: „Baš me briga što radiš, samo me ostavi na miru“). (Janković, 2012.)

Svađalački roditelj raspravlja, prepire se i pobija sve što nije u skladu s njegovim trenutnim interesom, stavom ili mišljenjem. Argumenti mu mogu biti glasni ili tihi, racionalni ili šaljivi, gorki, okrutni, podsmješljivi („S takvim stavom ćeš baš daleko dogurati!“ , „Konačno bi jednom mogao početi misliti glavom!“ , pa čak i „Glup si ako misliš da...“). (Janković, 2012.)

Neuključeni roditelji su oni koji žive pored, a ne sa svojom djecom. To su najčešće osobe okrenute više prema van. Oni su na razne načine angažirani izvan kuće, ne vraćaju se nakon posla na vrijeme jer su uvijek još nečim okupirani, spriječeni, a kad su kod kuće ne slušaju ukućane, ne dijele s njima svoje doživljaje, osjećaje, zamisli, brige niti ih zanimaju njihovi (Obično govore: „Ostavi me, vidiš da ne mogu dignuti glavu od posla!“ (Janković, 2012.)

Preorganizirani roditelji sve gledaju kroz „objektivne podatke“, stalno se njima služe, obrađuju ih, rijetko pokazuju toplinu, impulzivni su i uglavnom imaju kritički, a tek iznimno njegujući roditeljski odnos („Dobio si što si zaslužio!“ , „Samo nastavi tako i završit ćeš gdje i ostali tebi slični!“ , „Vrijeme je novac a ti se ponašaš kao pijani milijarder, mada imaš tako malo!“). (Janković, 2012.)

Prezahtjevni roditelji neprestano očekuju da im se ukazuje pažnja, da se o njima vodi računa, očekuju da ih se uveseljava i da ih se usreći ili s pravom očekuju da

će biti kritizirani, pa sve čine da im se unaprijed oprost. Takvi roditelji često „natjeravaju“ svoju djecu da prerano preuzmu roditeljske uloge u obitelji kako bi od njih dobili ono što im treba (najčešće u funkcionalnom, ali i u emocionalnom pogledu), umjesto da to daju svojoj djeci i tako potpuno obrću uloge („Kad ćeš jednom shvatiti da se ja žrtvujem za tebe!“, „Moram li ja biti odgovoran za sve u ovoj kući, a neki samo uživaju?!“ i slično). (Janković, 2012.)

Djeca neselektivno upijaju sve verbalne i neverbalne poruke koje im roditelji šalju bez prestanka govoreći, gestikulirajući, zahtijevajući, inzistirajući, predviđajući, šuteći, svime što čine ili ne čine, cijelom svojom osobnošću i svim svojim ponašanjima. Slušaju ih, gledaju i oponašaju koliko god pažljivije mogu uvjereni u njihovu apsolutnu istinitost, savršenstvo. Roditelji su središnji modeli identifikacije u razvoju dječjeg identiteta, osobito tijekom ranog djetinjstva (Rosić, 2005). U ranom djetinjstvu se upravo posredovanjem roditelja stvara djetetova slika o svijetu, ali i sebi samome (Janković, 2012.).

Ona „gledaju sebe kroz oči roditelja“, a u ono što tako „vide“ vjeruju! Tako izgrađeni stavovi o sebi najčešće su presudni i utječu na to kakva će odrasla osoba određeno dijete jednom postati. Razlog je to što pažljivim promatranjem djeteta i njegovog ponašanja moguće dobiti prilično vjernu sliku o obitelji. Tijekom svog razvoja, dijete od svojih roditelja ili od njihovih supstituta (posvojitelja ili udomitelja, značajnih drugih uopće) prima određene poruke oblikovane kao svojevrsne upute, zabrane i kontrazabrane ili preporuke o tome što ne treba i što i kako treba činiti, ponašati se, odnositi se prema svijetu, bližnjima i sebi samome (Janković, 2012.).

Tijekom djetetova razvoja roditelji djeci upućuju veliki broj raznih poruka, ali određena vrsta s upravo tim nekim osnovnim, dominirajućim značenjem, svakako prevladava i ponavlja se češće i s jačom emocionalnom pratnjom nego ostale (Janković, 2012.).

U osnovi, poruke koje se odnose na određenu osobu mogu imati dva osnovna značenja: prihvaćanje i odbijanje (Janković, 2012.).

Prihvaćanje (strokeiranje) treba postati osnovno načelo komunikacije svih članova u obitelji međusobno jer će kod djeteta inače doći do zbrke i velikih problema u komunikaciji identifikaciji s roditeljima. Porukama roditelji šalju niz moralnih

vrijednosti koje ona usvajaju i na temelju njih grade vlastiti sustav vrijednosti. Žanko, (1999) u skladu s teorijom transakcijske analize, navodi pet vrijednosnih cjelina koje se stvaraju iz poruka roditelja: biti savršen, biti jak, raditi teško, zadovoljiti druge i biti brz. Iz njih osoba najčešće odabire jednu dominantnu i najvažniju. Ona vrijednosna cjelina koju pojedinac odabere postaje pokretač njegova života te uzrok uspjeha ili neuspjeha (Janković, 2012.).

Negativne i vrlo grube poruke roditelji najčešće upućuju djeci kada su pod nekim pritiskom, napeti, uzrujani, nezadovoljni zbog svojih nekih neispunjenih očekivanja, nezadovoljenih potreba, neostvarenih želja. Često, kada roditelji rastreseni umorni, prezaposleni, u afektu ili pod stresom, djeca ne dobiju podršku koju trebaju te se susreću s nestrpljivošću, nervozom ili ljutnjom. Poruke kao što su: „Bože što si lijen.“, „Tako si sebičan.“, „Idiote jedan, prestani.“, „Budalo!“, „Daj mi to, kretenu.“, „Nemoj gnjaviti.“ Ne djeluju loše na dijete samo u tom trenutku nego i dugoročno. Ponižavanje te vrste utječe na razvoj i oblikovanje djetetove predodžbe o samome sebi i na kraju postaje stvarna ocjena djetetova ponašanja (Biddulph, 2002, prema Janković i Bašić, 2003). Negativna komunikacija roditelja šteti njihovom odnosu s djetetom. Ono ih kroz percipirane negativne poruke doživljava kao nesretne, nezadovoljne, frustrirane, neprijateljski raspoložene i zlonamjerne, one koji jedva čekaju da ga mogu napadati i sputavati. Lošom komunikacijom stvara se nepovjerljiva atmosfera koja doprinosi razdvajanju članova obitelji (Brajša, 1999).

6.1. Mali koraci u „preživljavanju“

Moguće je ophoditi se prema djeci na brižan i djelotvoran način:

1. *Slušanje je početak mudrosti. Roditelji moraju biti otvorena uma i srca, kako bi mogli slušati i podnijeti sve vrste istina, bile one ugodne ili neugodne.* Ali mnogi se roditelji toga boje zato što misle da im se ono što čuju neće svidjeti. No, ako oni ne stvore atmosferu povjerenja koja će djecu ohrabrivati da podijele vlastite osjećaje,

mišljenja, pritužbe i ideje, djeca neće biti iskrena. Govorite će roditeljima ono što žele čuti (Haim G. Ginott, 2005.).

2. *Nemojte poricati djetetove zamjedbe, ne osporavajte njegove osjećaje i želje, ne podcjenjujte njegov ukus, ne omalovažavajte njegovo mišljenje ili karakter, ne sporite se s njegovim ili njezinim stvarnim iskustvima. Umjesto toga, priznajte ih.*

Kada se djevojčica Mary požalila majci: „Juha je preslana.“, majka je automatski porekla kćerinu percepciju i odgovorila: „Ne, nije. Unutra je malo soli.“ Da je majka naučila *uvažiti* kćerinu percepciju, odgovorila bi: „Oh, *tebi* izgleda jest preslana.“ *Uvažanje podrazumijeva prihvaćanje.* Ono jedino pokazuje da se poštuje o djetetovo mišljenje i, u ovog slučaju, osjetilo okusa (Haim G. Ginott, 2005.).

3. *Umjesto da kritizirate, vodite dijete.* Definirajte problem i predložite moguća rješenja. Nemojte o djetetu govoriti ništa negativno. Jedna je majka primijetila da je kćerkinim knjigama prošao rok posudbe. Vrlo je uznemireno počela kritizirati: „Tako si neodgovorna. Uvijek se odlažeš i zaboravljaš. Zašto nisi knjigu vratila na vrijeme?“ Korištenjem vodstva majka bi trebala utvrditi problem i ponuditi rješenje: „Knjige bi trebalo vratiti u knjižnicu. Rok za posudbu je prošao.“ (Haim G. Ginott, 2005.).

4. *Kada ste ljuti, opišite ono što vidite, osjećate i očekujete, počinjući rečenicu zamjenicom „ja“:* „Ja sam ljut, uznemiren, bijesan, ozlojeđen, užasnut.“ Izbjegavajte napadati dijete. Billyjev je otac video četverogodišnjeg sina kako baca kamenje na prijatelje, ali ga nije vrijeđao ili posramljivao komentarima poput: „Jesi li lud! Mogao si osakatiti prijatelje. To želiš? Kako si ti okrutno dijete.“ Umjesto toga je glasno rekao „Ljut sam i užasnut. Kamenje se ne baca na ljude. Ljude se ne smije povrijediti.“ (Haim G. Ginott, 2005.).

5. *Kada u pohvalama želite djeci priopćiti da cijenite njihove napore, opisujte određeni hvalevrijedni postupak. Nemojte procjenjivati cjelokupni karakter.* Dvanaestogodišnja je Betty pomogla majci da preuredi kuhinju. Majka je izbjegla evaluacijske pridjeve: „Napravila si dobar posao. Ti si dobar radnik. Bit ćeš sjajna domaćica.“ Umjesto toga je opisala Bettyina postignuća: „Posuđe i čaše su sada uredno složene. Bit će ih lako pronaći. Mnogo je posla i bilo, ali ti si ga sjajno obavila. Hvala ti.“ Majčino je priznanje

omogućilo da Betty donese vlastite zaključke: „Mami se sviđa kako radim. Ja sam dobar radnik.“ (Haim G. Ginott, 2005.).

7. ZAKLJUČAK

Obitelj je osnovna društvena zajednica i prvo okruženje u kojem dijete formira svoju osobnost i izrasta u odraslu, autonomnu i samostalnu ličnost.

Budući da je osnovna zadaća obitelji odgoj djece i briga za njihov optimalni razvoj, vrlo je važno kakvo ozračje vlada unutar same obitelji. S obzirom na kvalitetu odnosa i uvjete života ozračje može biti pozitivno, toplo i emocionalno ili negativno, narušeno te emocionalno hladno. U tako negativnom i hladnom ozračju potrebno je staviti naglasak i na pojavu jednog ili više poremećaja u ponašanju kod djece. Poželjno je takve promjene u ponašanju što ranije uočiti kako bi se moglo pravovremeno reagirati na njih i postići bolje socijalno funkcioniranje kod djeteta.

Mišljenja sam da mnogi roditelji nisu svjesni da većina djece s poremećajima u ponašanju zapravo to svoje ponašanje koriste kao poziv u pomoć. Djeca pozivaju svoje roditelje kako bi uvidjeli da se nešto događa u njihovom životu i sprječava ih u svakodnevnom boravku u društvu tj. svojoj okolini.

Većina djece koja pokazuju znakove poremećaja u ponašanju poput agresije, anksioznosti, depresije i sl. u odrasloj dobi postaju vrlo problematične osobe koje narušavaju red i mir i ne uspijevaju se nositi s različitim životnim izazovima. Stoga je iznimno važno da su roditelji ti koji će pomoći svom djetetu u suzbijanju tih poremećaja odnosno, lakšem nošenju s istim.

Kvalitetna obiteljska komunikacija je proces koji vodi zadobivanju djetetovog povjerenja u obitelj i u pozitivnu sliku o sebi kroz koji će ono izgraditi samopouzdanje i samopoštovanje prema sebi i drugima kako bi se kasnije lakše i bolje nosio s problemima i izazovima koje život donosi. A da bi se taj proces kvalitetne obiteljske komunikacije i ostvario potrebno je svakodnevno kontinuirano raditi s djetetom, poticati ih na pravilno ponašanje, a ako se dijete istih ne pridržava primjereno ga kažnjavati kako bi i samo dijete uočilo da je nešto napravilo krivo.

Samo kvalitetnom komunikacijom, međusobnom suradnjom i prihvaćanjem mogu se postići pozitivni pomaci koji izgrađuju bolju i kvalitetniju budućnost jednog djeteta.

8. LITERATURA

1. Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (2004): Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja, Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
2. Bašić, J., Janković, J. (2001): Prevencija poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštita djece s poremećajima u ponašanju, KRATIS Zagreb.
3. Bašić, J., Ferić, M., Kranželić, V. (2001): Od primarne prevencije do ranih interevencija, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
4. Bouillet, D., Uzelac, S. (2007.). Osnove socijalne pedagogije. Zagreb: Školska knjiga.
5. Brajša, P. (1991.). Interpersonalna komunikacija u obitelji. *Defektologija*, 1991, 117-124.
6. Brajša, P. (1996.) Umijeće svadanja. Pula: C.A.S.H.
7. Brajša- Žganec, A. (2003.). Dijete i obitelj: Emocionalni i socijalni razvoj. Zagreb: Naklada Slap.
8. Čudina – Obradović M., Obradović J. (2002.): Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. *Revija za socijalnu politiku*, 2003, 45-68.
9. Duran, M. (2000.) Interakcija djeteta i odraslog kao konstruktivan činitelj razvoja. *Dijete i društvo*, 2000, 187-200.
10. Ennulat, G. (2010.). Strahovi u dječjem vrtiću: Pomognimo djeci pri njihovu suočavanju sa strahovima. Split: Harfa.
11. Essau, C.A., Conradt, J. (2006.). Agresivnost u djece i mladeži. Jastrebarsko: Naklada Slap.
12. Ferić M., Žižak A. (2003): Komunikacija u obitelji - percepcija djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 2004, 63-72.
13. Fedeli, D. (2015.). Hiperaktivno dijete: Sindrom „malog Ivica“. Zagreb: TRSAT.
14. Haim G. Ginott (2005.). Između roditelja i djeteta. Lekenik: Ostvarenje.
15. Janković, J. (2012.). Plodovi roditeljskih poruka. Zagreb: Etcetera
16. Klammrodt, F. (2007.). Prehrana i poremećaji u ponašanju. Zagreb: Planetopija.
17. Kordić – Vuković, V. (1998.). Postanite uspješan roditelj sretnog djeteta, Zagreb: Akvamarine.

18. Pećnik, Ninoslava; Starc, Branka. Roditeljstvo u najboljem interesu djeteta i podrška roditeljima najmlađe djece. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku, 2010.
19. Reardon, K. (1998.) Interpersonalna komunikacija: gdje se misli susreću. Zagreb: Alinea
20. Rumpf, J. (2006). Vikati, udarati, uništavati. Zagreb: Naklada Slap.
21. Shapiro, E. L. (2002.). Malo prevencije: Kako roditelji mogu spriječiti probleme u ponašanju i emocionalne probleme. Zagreb: Mozaik knjiga.
22. Stanley I. Greenspan. Sjajni klinici. Zagreb: Ostvarenje d.o.o, 2009.
23. Sućeska Ligutić, Radojka. Kako djeca pomažu roditeljima da odrastu. Zagreb: ALFA, 2013.
24. Uzelac, S., Bouillet, D. (2007): Osnove socijalne pedagogije, Školska knjiga, Zagreb.
25. Zloković, J., Vrcelj, S. (2010): Rizična ponašanja djece i mladih, Odgojne znanosti, Vol.12 , No.1, str. 197-213.
26. Živčić-Bečirević, I., Smojver-Ažić, S., Miščenić, G. (2003): Problemi u ponašanju predškolske djece prema procjeni roditelja i odgajatelja, Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci, Vol. 12, No. 1, 2003., str. 63 – 76.

INTERNET:

1. Centar za socijalnu skrb, Djelatnosti, www.pravnadatoteka.hr, Preuzeto: 06. lipnja, 2018.
2. [file:///C:/Users/Windows7/Downloads/CL6_Ljubescic_str_36_46%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Windows7/Downloads/CL6_Ljubescic_str_36_46%20(1).pdf) preuzeto 21. lipnja, 2018).
3. http://janineigrarije.blogspot.com/2013/08/roblemi-u-ponasanju-djece-predskolske_24.html) preuzeto 14. lipnja, 2018.)
4. <http://vrticigra.hr/poremecaji-u-ponasanju-kod-djece-predskolske-dobi/>) preuzeto 20. lipnja, 2018.).

IZJAVA

o samostalnoj izradi rada

Izjavljujem da sam ja Josipa Puljić rođena 12.08.1991 u Zagrebu, studentica Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Učiteljskog fakulteta - Odsjek u Petrinji (matični broj: I-115/14) samostalno provela aktivnosti istraživanja literature i napisala završni rad na temu: Obiteljska komunikacija kao uzrok poremećaja u ponašanju.

U Petrinji, rujan 2018.

Sveučilište u Zagrebu

Učiteljski fakultet - Odsjek u Petrinji

IZJAVA

kojom izjavljujem da sam suglasna da se trajno pohrani i javno objavi moj rad

Obiteljska komunikacija kao uzrok poremećaja u ponašanju

završni rad

u javno dostupnom institucijskom repozitoriju

Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).

U Petrinji, rujan 2018.

Josipa Puljić
